

चांदोबा

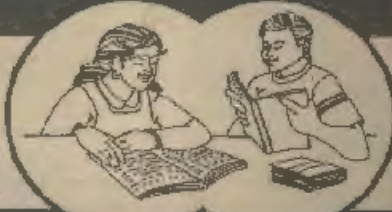
जानेवारी १९९४

ऑन-टॉन्सिल
टॉन्सिलच्या सर्व
विकारांवर उपयुक्त

स्कोला-टोन
विद्यार्थ्यांचा उत्साह वाढवून
त्यांना तरतरीत बनविणारे

ब्रायो-पिल्स
सर्दी-पडशापासून
त्वरित आराम देणारे

सर्व केमिस्टांकडे उपलब्ध

होमिओपथी:

आधुनिक काळातील प्रगत वैद्यकशास्त्र,
या औषधांचे 'साईडफिक्ट्स' होत नाहीत.

होमिओ लॅबोरेटरीज

री-१, सोळा एपीए, अर्को (इ), पुणे-४१
फोन: २२५२९४/२३२०००९

विशेष संस्करण

भूकम्प

या वर्षी १९ सप्टेंबरला संपूर्णभारतभरी होती. दहा दिवसांनी मूर्तीचे विसर्जन झाले. फारच आनंद आणि भुक्ताहाने संपूर्ण देशात गणेश विसर्जनाचा हा कार्यक्रम साजरा झाला. महाकायाने तर हा गणपती जलसंचय विसर्जनाचा खेळताना फवारणे धाव-धुमडीत साजरा होतो.

मातूर जिल्हा हा मराठवाड्याचा एक भाग. २१ सप्टेंबरला विलारी गावच्या जमनेचे गणेश मूर्तीच्या विसर्जनासाठी गोडी फिरवणूक करतली 'गणपतीबाप्पा मोरया' असे खोरसव झाले. भूकम्पकडून गावी नात, बापल्या प्रिय भवखान गणेशाचे आशिरवाच मागत ते विसर्जनासाठी गेले. 'पुढच्या वर्षी खबर या' असे आवाहनही त्यांनी गणपतीबाप्पांना केले.

रात्री कुशीपलेच ते जारे जाणवल्या बरी तेले. ठिकाणच्या नाचतानाही ते उबलेले आरेखण बाबकरच निहादेमीच्या बोलीन झाले. एखाद्यातले काही जुलूसही बीर मात्र नंतरही आपले मनोरंजन करून घेत, पत्ते खेळात बुरलेली राय जाणवत राहिले. भाग्याने यांच्यातलेच काही जण आज जिवंत आहेत. हे लोक जेव्हा त्या दुःखद घटनेचे वर्णन करतात, तेव्हा त्यांच्या डोळ्यातून अश्रु ओघवतात। रहतात ते। त्या दिवशी पहाटे मराठवाड्यातील पन्नास गावे आणि दोन शहरांना भूकम्पाचा जोरदार धक्का बसला। काही क्षणातून शरीर काही नष्ट झाले, सामानाचे विध्वंस झाला। हा वैतर्किक खेप पहाटे चार वाजण्यास सप्त मिनिटे रुमी असताना झाला.

विश्व पर्वताच्या दक्षिणेकडील अनेक राज्यात भूकम्पाचा धक्का जाणवला. या भूकम्पाचा रिक्टर स्तर ६.५ होता. या बाबत काही विशेषज्ञांचा असा अभिप्राय आहे की, हा भूकंप तसा विशेष भयानक स्वरूपाचा नव्हते. परंतु सितकासा जास्त हाकतीचा नवलेल्या या भूकंपामुळे हाणि मात्र प्रचंड प्रमाणावर झाली. सुरुवातीला घरे जगुजाग येले गेले की मनुष्यांही पीस ते पीस हजारवर्षात झाली असली. भूकम्पकडून वेगळी

एकही घर जसे तसेच की जिये गनुष्य हातुन झाली नाहीं किंवा अन्य स्वतःचाचें नुकसान झालें नाहीं। जेथील परगच्या भिंती दगडभाटीच्या खणपे वळतात तेथीं एका अहवालानुसार असें कळते की तेथील एक गणेशमंदिर पूर्णपणे जमीनदोस्त झालें, पण बिघाडल्या गणेशाची मूर्ती फाट लावली जप्रीच्या तशी शाबूत आहे।

१९६७ च्या डिसेंबरमध्ये महाराष्ट्रात कोयना धरणाच्या आसपास मोठा भूकम्प झाला होता. पण दोनशेपेक्षाही कमीच माणसे त्यावेळीं मृत्यूमुखी पडली होती. नोव्हेंबर १९९१ मध्ये उत्तर प्रदेशातील अंतरवराची येथे भूकम्प झाला होता (६.१). त्यात ८०,००० लोकांचे खूपसे नुकसान झालें, त्यातील दोन हजार मृत्यूमुखी पडले होते. असे म्हणत की गेल्या वर्षीही खिलारी बाबांचे भूकम्पाचा प्रत्यक्ष चवला होता. या प्रकारचे वस्तीत कमी १२५ तरी भूकम्प जाणवले होते. तरीही ते क्षेत्र कोण्याचे क्षेत्र म्हणून ओळखिले जातले नव्हते, परंतु डिसेंबर २० च्या या भूकम्पाचे केंद्र याच खिलारी गावात होते.

व्यक्तिगत व सामाजिक स्वरूपात नवीनशी माणसे जसे वा-संस्था येथे प्रवृत्तीसाठी पोचल्या, त्यांनी अनेकांचे जीव वाचवले आणि डिग्न्यांखालून जिवंत माणवांना व जनावरांना बाहेर काढले. बरेच सरकारी शाळाही त्यांचा वनात व भवतीसाठी एकत्र आल्या. त्यांनी लागे, कपडा, कोर्यावर छप्पर व औषधे या स्वतःचात घुपशी भरत केली. त्याचरोबराच आपद्ग्रस्तांना आर्थिक सहाय्यही देण्यात आले.

भूकंपाबाबत काही वैज्ञानिक विद्वान आहेत. काही नैसर्गिक प्रवेष्टांचा पूर्व अन्दाज करता येत नाही. त्याप्रमाणेच भूकंपाबादी असा अन्दाज करता येत नाही. अमेरिकीच्या आतील पाणी वट्ट खणले की एक प्रकारची पोकळी निर्माण होते आणि जमीन दुमगू लागते. मानवप्राणी पाण्यासाठी जमीन खोदत, अविचाराने गावे तोंडवी जगा केली 'गावे जमीनीचा एकच पट्टा घसून टाकतात' हे तत्त्व, ते विचित्र वाटत. ज्या परिस्थितीत भूमातेचा आधनावर कोण आना, तर त्यात आश्चर्य कसले?

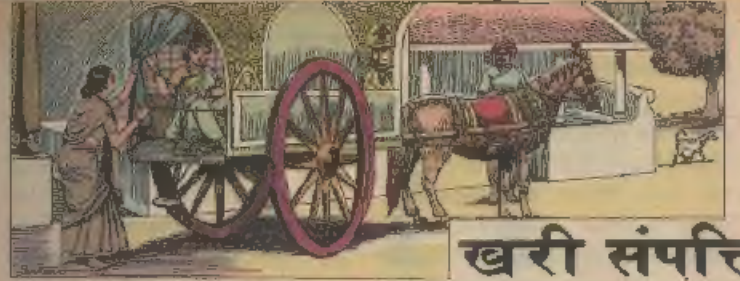
चार्लस डार्विनचा रिफरर (१९००-१९०५) या अमेरिकन शास्त्रज्ञाने भूकंपाच्या १.१० पर्यंतच्या शक्तीचे मापन करावयाची पद्धत घोषित काढली. या पद्धतीने भूकंपामुळे होणाऱ्या सर्वनाच्या शक्तीचे मापन होऊ शकते. यापूर्वी मेकाल्सी मापनपद्धती फारशी गुपयोगात आणली जात असे. (इटलियन भूकंप-वैज्ञानिक रिफेरेंस मेकाल्सी याचा नावावरून या पद्धतीला हे नाव दिले गेले.)

पृथ्वीवरील प्रमुख भूकंप

भारत
ऑक्टो. ११, १७३७, कलकत्ता, २,००,००० पेक्षा अधिक प्राणजली
जाने. १४, १९३४, भारत-नेपाळची सरहद्द (८.४), मृत्युसंख्या १०,०००
मे २१, १९३४, क्वेट्टा (काता पाकिस्तानात) (७.५), मृतक ३०,०००
जून २६, १९४१, अंदमान (८.१)
ऑगस्ट १४, १९५०, आसाम (८.५)

बाकीचे जण

पूर्व मेसिडोरेनियनमध्ये १२०१ च्या जुलै महिन्यात जगातला सर्वात मोठा भूकंप झाला. त्यात १,९००,००० इतके लोक मृत्यूमुखी पडले होते.

खरी संपत्ति

रायपुरमध्ये गंगाधर हा एक लहानसा व्यापारी होता. त्याची बायको काळतपणासाठी माहेरी गेलेली होती. बायको व नवजात बाळाला पाहून गंगाधर संध्याकाळी घराकडे येत असताना दुरुनव त्याला आपल्या घरासमोर एक बरगी अग्नी असलेली दिसली. रेशमी पडदे वगैरे लावून ती मुशोभित केलेली होती. त्याची आई स्वतः बरगीपर्यंत येऊन तिने पाहुण्यांना निरोप दिला. हा प्रकार पाहून गंगाधरला भारी आश्चर्य वाटले. हे इतके श्रीमंत पाहुणे आपल्या घरी कसे?

गंगाधर घरी पोचेपर्यंत बरगी बरीच पुढे निपून गेली होती. आहंने त्याला पहाताच विचारले, "सुनबाई ठीक आहे ना? मुलगा कसा आहे दिशायला?"

"दोघही ठीक आहेत आई. पण बागल्या घरी कोणी बडी माणसं आली होती? बरगीला

रेशमी पडदे वगैरे लावलेले दिसले. कोण कासं होतं आपल्याकडे?"

पुलाच्या या दृश्याने अन्नपूर्णा एकदम दचकली. पण स्वतःला मावळून ती पटकन् म्हणाली, "ते लोक? अरे कोणी दोन-चार माणसं नव्हती रे. एकच बाई आली होती बरगीतून. माझी लहानपणची ती मैत्रीण खुशाली विचारायला आली होती."

"पण तू तर कधी आपल्या या श्रीमंत मैत्रीणीबद्दल बोललीही नव्हतीस माझ्याशी?" आश्चर्य फुट करत गंगाधर बोलला.

"एक काळी ते कुटुम्बही मध्यमवर्गीयच होतं. माग्य अजळलं अन् वाता लवपती बनलीय ती. तुझे घडील गेल्यावर आपल्यासाठी नाही का संकटांना तोंड द्यावं लागलं? भाग्यात आपणाही आता चांगले आहोत ना! कुणाचं नशीब कसं पावतेच

अरविन्द तावडे

सांगता येतं का कुणाला?" अन्नपूर्णेने सप्रजावणी केली.

गंगाधरच्या बयाच्या आठव्या वर्षीच त्याचे वडील वारले. शोपडीच्या चारी बाजूंना जी मोकळी जागा होती तीत नारळची बरीच झाडे होती. गंगाधर नारळ हातगाडीवर बाळून गळतेगळी फिकून विकत असे. त्याची आई तीन चार घरी मोलकणीचे काम करी. सहानुभूताप्रामुख्य गंगाधरने आईला खूप मदत केली, अन्नू आता त्याने एक छानसे घरही बांधले होतं.

मागील दारच्या विहीरीवर पाय धुवून घरात येत गंगाधरने आईला विचारले, "कस वोलत होती मैत्रिण तुम्ही?"

"ती अगिच काही गप्पा मारायला नव्हती आली रे! तिच्या एकुलत्या एका मुलाचं लग्न

ठारलंय. एकूण आठवड्यांततरचाच म्हूर्त आहे. तिने आपल्यानं चार दिवस अगोदर पासूनच बोलावणं आहे आपल्याला." अन्नपूर्णेने सांगितले.

जरा विचार करून गंगाधर म्हणाला, "तुम्ही जवळची मैत्रिण असेनही ती. पण तीन-चार दिवस अगोदर जाणं गैरसोयीचं आहे आपल्याला. आपण फक्त आदल्या दिवशीच जाऊ, ठीक आहे न?"

अन्नपूर्णासा हा नेत शिक्कासा रुचला नाही. पण तिने 'हो' म्हणत दोके हलवले. लग्नाला जायच्या दिवशी तिने खरीदलेले कपडे गंगाधरला दाखवत म्हटले, "मी हा पोशाक नवऱ्यामुलासाठी घेतलाय. कसा आहे?"

गंगाधरच्या चेहऱ्यावर नाराजी दिसत

होती तो बोलला, "चांगला तर आहेच; पण तुला शाहरात घेऊन जाऊन डॉक्टरकडून तपासण्यासाठी मी जे पैसे वाजुला ठेवले होते, त्यातून तू पाचशे रुपये खर्च केलेस. बास, याचंच वाईट वाटलं मला जरासं."

यावर काही बोलायचे मनात असूनही अन्नपूर्णा गप्प बसली.

संध्याकाळी मायलेक लग्नघरी पोचले. दुसऱ्या दिवशी लग्न होते. चाटामाटाचे, किंमती कपडे घातलेल्या तिचल्या लोकंनै सामान्य घोशाखातल्या या दोघांकडे काहीसे दुर्लक्षच केले.

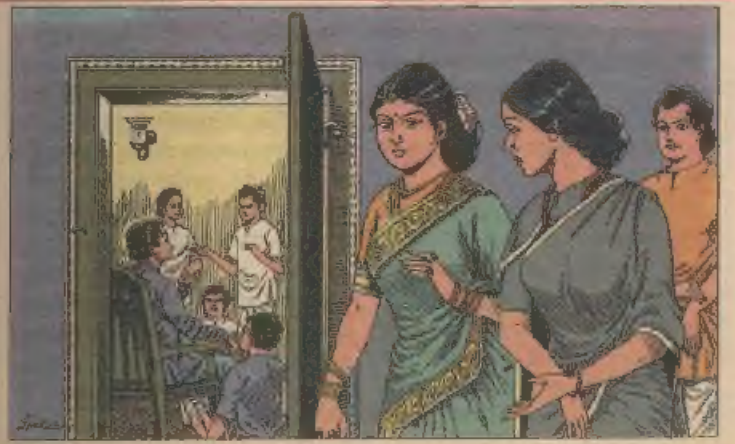
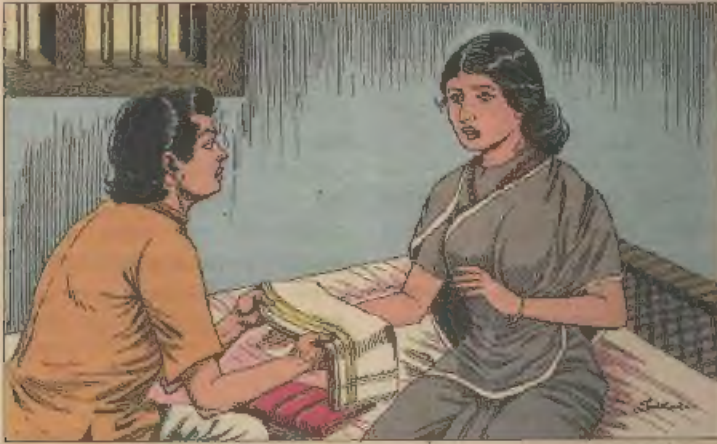
दोनतीन खोल्या ओलांडून पुढे गेल्यावर अन्नपूर्णाला आपली मैत्रिण इन्दुमती दिसली. "या, या!" म्हणत तिने अन्नपूर्णाचा हात पकडला.

अन्नपूर्णेने विचारले, "मण नवरासुलगा कुठाय?"

"इतकी काय मुताबती होतेस? चल दाखवते." असे म्हणत इन्दुमती त्या कोठ्यांना आपल्या महासवजा वाड्याच्या मागल्या मागात घेऊन गेली.

तिचे नवरासुलगा कमल आपल्या भित्रांसह बसलेला होता. सोड्याने बोलणे-हसणे चालू होते सबांधे. आईला तिचे आलेली पाहून चिडचिडत तो म्हणाला, "आई, किती वेळा सांगितलंय मी तुला, कि मी भित्रांबरोबर बसलेला असतना तू येत आयु नकोस म्हणून!"

ते ऐकून जरा खिन्न होत इन्दुमती म्हणाली, "माझ्या या मैत्रिणीला तुला पाह्यचं होतं म्हणून घेऊन आले रे!"

"हं, असल्या येन्यांगबाळ्या मैत्रिणी तुझ्या!" असे म्हणत कमलने अन्नपूर्णा व गंगाधरकडे तुच्छतेने पाहिले.

पण त्याच्या या खोलपमाची काही पर्वा न करता अन्नपूर्णा त्याच्याजवळ जाऊन म्हणाली, "लग्न करून शंभर वर्ष सुखी रहा वाळा!" अन् नवा पोशाख तिने त्याच्या हाती दिला.

त्या कपड्यांकडे तीक्ष्ण दृष्टीने पाहून कमल म्हणाली, "अगदी वेळेवर कपडे आणलेस पहा भावशी! आमचा नोकर त्याला लग्नासाठी नवे कपडे न घेतल्याबद्दल तक्रार करत होता." अन् लगेच नोकराला बोलावून त्याने ती पोशाख त्याच्या हाती दिली.

अन्नपूर्णा आणि इन्दुमतीने एकमेकांकडे

पाहून माना खाली घातल्या. अन् त्या तिघून वाहिर निघून आल्या. गंगाधरचा तर या अपमानाने अगदी तिलगापड झाला होता!

काड्यापासून दोन गळ्या दूर असणाऱ्या एका मोठ्या महालात लग्नसोहळा घुमघुमक्याने पार पडला.

नवरीमुलगी विसावला अगदीच कशीतरी होती. मित्र जेव्हा कमलजवळ तिच्या रूपाबद्दल बोलले, तेव्हा तिथेच असणाऱ्या गंगाधर व अन्नपूर्णा यांची दखत न घेता त्याने तारे तोंडले, "काय करायचं! माझा जो व्यापार आहे मं, तेवढ्यावर मी खूप नाहीये. समुद्री व्यापारासाठी खूपच मोठी रक्कम हवीय मला. या लग्नानुळे मला पाच लाख हुंडा मिळतोय, म्हणून मी वामकीच्या रूपाचा विचारच नाही केला. आणखी एकदोघांनी वहा लाखांचीही गोष्ट केली होती. पण त्या तर अगदीच 'हिडंबा' होत्या! म्हणून हे स्पष्ट पत्करलं, दुर्भाग्य माझं!"

हे प्रत्यक्ष ऐकून गंगधर चाटब पडला! अन्नपूर्णांच्या जोडमातही अशु भुसे राहिले! मायलेक स्याचदिवशी मादयाच्या गाडीने घरी निघून गेले. आईला फार दुःख झालंय, अन् ती मधून मधून पदराने डोळे पुसतेय हे पाहून गंगाधरलाही बॉईट वाटले. तो म्हणाला, "आई, कमलने केवेल्या अपमानानं बॉईट वाटतंय का तुला? पण आपण तरी काय करणार? मोठा गर्विष्ठ आहे तो, चास झालं, आता नको रडूस."

पण आता मात्र तिला रहावेना. ती

म्हणाली, "तुला माहीताय, हा कमल कोण हे?"

"तूच तर म्हणालीस ना, की तो तुझी मैत्रिण इन्दुमती हिचा मुलगा म्हणून?" आश्चर्याने गंगाधरने विचारले.

"नाही. तो भाजू आहे तुझा! आजपर्यंत मी ही गोष्ट गुप्त ठेवली होती तुझ्यापासून! आता मात्र सांगितल्या शिवाय रहावंत नाही मला!" तिने दृढपणे म्हटले. पतिनिधनानंतर अन्नपूर्णा आसपासच्या परांतून मोचकरणीचे काम करू लागली. त्यावेळी गंगाधर जवळपास आठ वर्षांचा होता. तो नारळ विकण्याचे काम करू लागला. पण त्याच्यापेक्षा भाकटा कबल दोनच वर्षांचा होता.

एके दिवशी दुपारी इन्दुमती आपल्या बरगीतून घरी परतत होती. अन्हा लागून ती वेशाद झाली. ते पाहून गाडीवान घाबरला अन् अन्नपूर्णांच्या झोपडीसमोर त्याने बरगी थांबवली. त्याचवेळी नारळ विकून गंगाधर घराकडे येत होता. त्याने भरकन नारळ फोडून त्यातले पाणी इन्दुमतीच्या चेहऱ्यावर शिंपडले अन् ती सावध झाल्यावर तिला नारळाचेच पाणी पाजले. संव्याकाळपर्यंत तिने झोपडीतच वाराम केला. गंगाधर तर तिला देवासारखाच वाटू लागला.

निधण्यापूर्वी अन्नपूर्णांना जरा बाजूला घेऊन जाऊन इन्दुमती म्हणाली, "तुझ्या मुलानं आज माझा जीव वाचवलाय. मला कोणी मूजवाळ नाहीय, म्हणून एकादा मुलगा

दत्तक व्याख्याय मला. तुझी हरकत नसेल तर गंगाधरलाच दत्तक घेईन मी. नीट विचार कर अन् चार दिवसात कळव मला. आपले नाव आणि पत्ता एका वगदावर लिहून दिला तिने."

"गंगाधर तसा मोठा झालाय. मला मदत करतो. पैशांच्या दुष्टीनेही हातभार लावतो. त्याला दत्तक दिला तर माझ्या अडचणी आणखीनच वाढतील, पण धाकट्या कमलचं लग्न-पातन मात्र माझ्याकडून ठीक होत नाहीय. मुलांना दूर करायचं मन होत नाहीय, पण याला दत्तक दिला, तर त्याचं तरी भविष्य बरं होईल!" अन्नपूर्णेने विचार केला आणि तिने हा निश्चय केला अन् इतरांना 'आपण कुंभमेळ्याला जात आहोत' बसे सांगून

कमलला इन्दुमतीच्या हवाली केता.

"होय, तू हा बरोबर विचार केलास. हा लहान वसल्माने त्याला ही काहीच आठवण रहाणार नाही. 'अपण माझाच मुलगा आहेत' असं तो समजेल. पण काता मासी एक वारट-या जन्मात तू पुन्हा कधी माझ्या घरात पावून ठेवायचं नाहीस." असे म्हणून इन्दुमती तिच्या दहा हजार रुपये देऊ लागली.

पण नकार देत अन्नपूर्णा म्हणाली, "मी आपल्या मुलाला विकत नाहीय. त्याच्या मुख्य धर्मियासाठीच केवळ मन्त्रवर दगड ठेवून त्याच्या त्याग करतोय, कमीत कमी त्याच्या लग्नाच्या वेळी बोलावलां तर आई म्हणून आशिर्वाद देऊन परत फिरेन." इतके बोलून अन्नपूर्णा घरी आली.

गावी परत आल्यावर 'मुलगा मेळ्यात हरबला' असे नोक्यां सांगून तिने वेळ निभाऊन नेली.

हा सार वृत्तान्त अन्नपूर्णने काता गंगाधरला सांगून म्हटले की, "खरं तर

कमलच्या जागी तू असायचा होलास. ती माही इन्टेड अनं ऐश्वर्य खरं म्हणजे तुझच होतं. इन्दुमतीच्या मनात तुलाच दत्तक घ्यायचं होतं."

गंगाधरला पावर हसू आले. तो म्हणाला, "आई, जगात सुखी आणि संपन्न जीवन जगायला पैसा हेच काही एकमात्र साधन नव्हे. कमलजवळ ऐश्वर्य आहे, पण तो काय आज समाधानी आहे? तुंद्याच्या तालचेनं त्यानं एका कुलूप मुलीशी लग्न केलंय, आणि आणखी आस्त तुंसा वेगारीला नकार दाना मागल्याबद्दल असमाधानी आहे तो! माझ्या भावाजवळ 'तृप्ति' नावानं जी खरी संपत्ति नाहीय, ती आज माझाजवळ न मोजता येण्याइतकी आहे."

मुलाचे हे बोलणे ऐकून आपल्या डोक्यावरचे जोडे मूतरत्यासारखे अन्नपूर्णला वाटले. मुलाची विचारशक्ती आणि मनोप्रवृत्ती पाहून ती आनंदित झाली. वस आपेक्षा एक आईला आणखी काय हवे?

अद्भुत फूल-द

(शाताब्दी फुले घेऊन अतुंग मध्यरात्री संमद्राच्या पाण्यात शिरला. त्याला तिचे राजसी प्राणी दिसला. जमीन हवेघत तो जेव्हा परत फिरू लागला, तेव्हा एका मोठ्या लाटेने त्याची नाक मुचलली आणि समुद्रकिनार्यावर फिरकवली. मंतर सो बॅगहा जरा दुलकी घेत होता, तेव्हा पडावी जातीच्या काही तळणी तिचे बाल्या आणि शाताब्दी फुले मुचलून त्या आपल्या कस्तीकडे चालू लागल्या. अग अतुंगही त्यांच्या पाठोपाठ त्यांच्या कस्तीत वेष्टा. —स्थानान्तर)

अंघरलेली एक चटई दाखवत घरी आलेल्या त्या छष्टपुष्ट माणसाने अतुंगला विचारले, "श्रृंगमाय पर्वत प्रदेशातून इतक्या दूर तू एकटाच कसा काय आलास?"

चटईवर बसत अतुंग उत्तरला, "भाणिश्रृंगपुरीच्या दक्षिण सरहद्दीपासून कांन संध्याकाळी मी नावेतून निघालो. बरेच अंतर चालून आल्यावर सकाळी समुद्रात एक मोठी

लाट दिसली अन् त्यामुळे माझी नाव किताच्यावर वेळून पडली. मी मुदाम होऊन झुकडे आलो नाहीय."

इतक्यात एक वृद्ध स्त्री दोन रुंदशा भांड्यातून खाण्यापिण्याचे पदार्थ घेऊन त्या खोलीत आली. दोघांसमोर भांडी ठेवून ती स्त्री जात निघून गेली.

त्या छष्टपुष्ट माणसाने त्यातले एक भांडे स्वतः मुचलत दुसरे अतुंगला दाखवत

म्हटले, 'वे.'

"मी इथे आल्पाबरोबर त्या स्त्रीने मला पेय देऊन माझी तहान शमवली आहे." असे म्हणत त्याने मोठ्या उत्साहाने मांडे हातात जुचलले.

त्या मजबूत माणसाने विचारले, "कॅव्हा आलास इथे तू?"

अतुंग म्हणाला, "मी स्वतः नाही आलो. मला इथं आणलं गेलंय."

"कोणी आणलं?" त्या माणसाने विचारले.

हातातले पेय पिऊन भाडे खाळी ठेवत अतुंग म्हणाला, "मी जेव्हा नाबेतून बाहेर फेकला गेलो, त्यावेळी मी फार थकून गेलो होतो. जरा आराम करावा म्हणून मी बोलो

मिटून घेतले. एकाएकी हसण्याच्या आवाजाने मी जागा झालो, तेव्हा माझ्यासोबती पहाडी जातीच्या काही मुक्तीचा गराडा पडलेला होता. मी आणलेली फुलं त्यांच्या हातात होती. त्यांचं सोपणं मला समजलं नाही, पण त्यांच्या खुणा ओळखून मी त्यांच्याबरोबरच इथे येऊन पोचलोय. त्या मला इथं घेऊन आल्या आहेत. मी आपण होऊन इथं आलेलो नाही."

इतक्यात त्या प्रौढ स्त्रीने फुलांचा एक मोठा मुच्छ आणला आणि तो त्या माणसासमोर ठेवून ती म्हणाली, "काबुई, आपली मुलगी ही फुलं घेऊन आलीय, पाहिलंस किती सुन्दर आहेत ती?"

काबुई म्हणाला, "सुंदर आहेत खरी, पण आपली मुलगी ती इकडे येऊन का आली? तिने असं करायला नको होतं."

"यांचा वास पार छान आहे ना? तिलाही वापडली फुलं, म्हणून येऊन आली." श्रीठा म्हणाली.

"पण या तरुणानं ही कुठेशी येऊन जाण्यासाठी आणली आहेत ती अशी आणणं बरं नव्हतं! याबुळे हा अडचणीत आला तर?" काबुई म्हणाला.

यावर काही न बोलता ती स्त्री तेथून निघून गेली. तिचे बोलणे अतुंगला कळले नव्हते, पण त्याने इतके मात्र ओळखले की काबुई हा त्या कबिलाचा प्रधान आहे. आणि अधिका-यांशी संबंधी बोलत आहे.

"याने 'शताब्दि फुल' असं म्हणतात.

एका अत्यंत आवश्यक कामासाठी मी ती दूर एका प्रवेशात येऊन चाललो आहे." अतुंग म्हणाला. पण खरी गोष्ट त्याने हेतुपुरस्सर गुप्तच ठेवली.

काबुई म्हणाला, "आमच्या या प्रान्ताचं नाव आहे नागपुरी. माणिक्यपुरीपासून हे काही विरोध लांब नाही. तुला इवून किती दूर जायक्य? तोपर्यंत ही फुलं सुकून जातीच ना!"

आठा'मात्र अतुंगला वाटले की खरी गोष्ट गुप्त ठेवत काही अपयोग नाही. नंतर आपल्या प्रवासाच्या खुद्दशाब्दून त्याने काबुईला सविस्तर सांगले सांगितले. ते ऐकून काबुई म्हणाला, "तमूद्रात तू राक्षसी प्राण्याला तोंड द्यायचं निश्चय केलायस. तूजं शौर्य नक्कीच प्रशंसनीय आहे, संकटात सापडलेल्या आपल्या राज्यातल्या जनतेचं रक्षण करण्याचा तुझा संकल्पही उत्तम आहे. तू एक बादशह युवक आहेस. त्या राक्षसी प्राण्यापासून आमचं काहीही नुकसान होणं शक्य नाही. कारण आमच्या या प्रान्ताच्या चारी बाजूंना एवढ्या कितल्याच तटाप्रमाणे मोठमोठे खडक आणि पहाड आहेत. निसर्गातच हे बरदान दिलंय आमहाला. शत्रूच्या आक्रमणाचं भय आम्हाला कधीच नसतं आणि आमचं आरुध्य सुखशान्तीचं आहे."

"होय, खरी गोष्ट आहे ही, पण आमच्या माणिक्यपुरीचा समुद्रकिनारा लांबच लांब पसरलेला आहे. त्यामुळेच तो राक्षस आमच्या

राज्यात घुमाकूळ घालत आहे. माझ्या समोर केवळ एकच मार्ग आहे. अन् तो म्हणजे - ही शताब्दि फुलं त्याच्या निवासस्थानी पोचवणं. याहून अन्य कधी मार्ग निदान मला तरी सुचत नाही." अतुंग बोलला.

"तू तर जाणाच म्हणालास की तुमच्याकडील पहाडात पसरलेले शताब्दि फुलांचे वृक्ष तुम्ही कपून टाकले आहेत? अन् तू अशी म्हाणामास की आता पुन्हा ही फुलं फुलायला शंभर वर्षं लागतील? मग तर तो राक्षसप्राणी निकट भविष्यात पुन्हा माणिक्यपुरीकडे फिरकायची शक्यताच नाही ना?" काबुईने विचारले.

"आपण ठीकच म्हणत आहात. तरीही त्या राक्षसी प्राण्याला जमेल तितकं दूर

हाकूमन चावचा माझा प्रयत्न आहे. "अतुंग अत्तरला.

"तुम्हा प्रयत्न अचित्त आहे. तरीही मना असं वाटतंय तों राक्षसप्राणी तुमच्या राज्यात न यावा यासाठी तू आणखी एकाद्या अपायचा विचार करावास. यासाठी आमच्या राजाचा सल्ला घेऊन त्याप्रमाणे अपाययोजना केलीस, तर फारच चांगलं होईल. जेवणानंतर आजच मी तुला राजा महेंद्रसिंगकडे घेऊन जाईन." असे अतुंगला म्हणत त्याने आतला दरवाजा खटखटवला.

आतून ती स्त्री आनी आणि काबुई आपल्या भाषेत तिच्याशी क्वही बोलला. जगेच ती आतून खाण्याचे पदार्थ घेऊन आली आणि तिने ते काबुईच्या समोर ठेवले.

तिच्याबरोबर एक तरुणीही होती. मांडी ठेवून त्या जेव्हा परत फिरल्या तेव्हा काबुईने तिला 'चित्रा' अशी हाक मारली. 'तुम्ही हाक मारली मला?' असे म्हणत ती काबुईकडे वळून पाहू लागली.

"होय, इकडे ये." आणि अतुंगकडे वघत काबुई पुढे म्हणाला, "ही माझी मूलगी चित्रा. चित्रा, काकी सगळ्या कुठायत?"

चित्राने दरवाज्यावर दोन हीन थापा मारताच जातून पाच तरुणी बाहेर आल्या.

काबुई अतुंगला म्हणाला की त्या चित्राच्या मैथिणी आहेत. नंतर त्याने मूलींना विचारले, "तुम्ही ही फुलं इकडे का घेऊन आलाय?"

"ही फुलं फार सुन्दर आहेत अन् त्यांचा वासही छान आहे, म्हणून घेऊन आलो आम्ही ती." अतुंगकडे एकटक पहात त्यांनी कारण सांगितले.

"वरं, आता जा तुम्ही." काबुई म्हणाला अन् "हीक आहे" म्हणून त्या तरुणी आत निघून गेल्या.

जेवण झाल्यानंतर काबुई अतुंगला राजाच्या दर्शनासाठी आपल्याबरोबर ठेवून गेला. काबुईची बायको व मूलगी पत्नी दाशपर्वन्त जाऊन त्यांना निरोप दिला.

वस्तीच्या बाहेर आल्याबरोबर काबुईने फुले अतुंगच्या हाती देत म्हटले, "ही तुझ्यावळच असू देत."

अतुंग काबुईच्या सागे मागे पाहत राहिला. आणखी जरेच दूर चालल्यावर

एक ओंबडधोबड टेकाड चढून जाऊन ते दोघे नागपुरी या राजधानीच्या शहराजवळ पोचले.

नगराच्या गल्ल्या पार करत असताना खरेच जण कबुईला खूप आदर दाखवत असलेले दिसले. समोरून येणारे लोक प्रत्येक वेळी आपण काजूला सरून त्यांना रस्ता देत होते. अंच आणि प्रष्टपुष्ट बसणारा काबुई खूपच गंभीर विसत होता. त्याच्या डोक्यावर छोटसा नागमुकुट होता त्याची एकूणच वेशभूषा बरीच विचित्र दिसत होती. हातात एक मोठा भाला त्याने घेऊन धरला होता. अतुंगच्या लक्षात बाले की समोरचे लोक काबुईला मान देत आहेत, पण त्यांच्या मनाने त्याच्याबद्दल भीतीही आहे.

राजवाड्यात पोचताच तेथील सैनिकांनी काबुईना नमस्कर केला. एक पहारेकरी या तोघांना राजवाड्याच्या आत घेऊन गेला. दोन्ही बाजूंना मोठमोठे खांबे होते. मार्ग विशाल होता. त्यांना आता एका ठिकाणी थांबवून ठेवून पहारेकऱ्याने आत जाऊन काबुई आल्याची वार्ता राजाच्या सांगितली. परत येऊन तो कबुई व अतुंगला घेऊन आत गेला.

सिंहासनावर बसलेला राजा मंत्र्यांशी बोलत होता. त्याला पाहिल्याबरोबर काबुईने झुकून प्रणम केला.

"कबुई, तुझ्या कबिल्याचे सारे लोक

खुशाल आहेत न? त्यांना काही वृण पडत नाहीये ना?" हसतच राजाने कबुईला विचारले.

काबुई उत्तरला, "आपल्या दयेनें सर्व ठीक आहे महाराज." राजाने अतुंगकडे पाहिले. त्यानेही लगेच काबुईप्रमाणे जमून राजाचा प्रणाम केला.

"हा तरुण माणिक्यपुरीहून आलेला आहे. पार्श्वनाव अतुंग." कबुईने माहिती दिली.

"अच्छा, तुमचे महाराज प्रतापवर्षा खुशाल आहेत ना?" राजाने अतुंगजवळ चौकशी केली.

अतुंगने राजा खुराम बसल्याचे विनयपूर्णक सांगितले.

राजाने सगोरच्या सोसनांकडे इशारा करून कोचांना नसायला सुचवले.

"भुतुंग चुकून आपल्या राज्यात आला आहे." असे म्हणत काबुईने त्याच्या हातातली फुले घेऊन राजासमोर ठेवली.

"तरीच तुम्ही लोक आल्याबरोबर एक झरणाच्या सुगंध इथे पसरला. आता कारण काढून," राजा म्हणाला.

"ही फुले भुतुंग धुंगमाय पर्वतातून घेऊन आला आहे. राईर वसतुन एकदाच फुलणारी जडमुत फुल जाहेत ही! म्हणूनच सर्वां नाव 'राताचि फुल' आहे." कानुईने माहिती दिली.

बाबर राजाने मोठ्या आश्चर्याने विचारले,

"अच्छा, म्हणजे माणिक्यपुरीच्या राजा प्रतापवमाने माझ्यासाठी इतक्या लांबून ही फुले पाठवलीत?"

"नाही महाराज," असे म्हणत काबुईने सारी हक्कित शक्तिस्तर सांगितली. या फुलांमुळेच माणिक्यपुरीवर संकट कोसळलेच असेही तो म्हणाला. राजासीप्राण्याच्या शोधासाठी बाहेर पडलेला भुतुंग आपल्या राज्यात कसा पोचला वगैरे माहिती देत काबुई म्हणाला, "महाराज, आपणाला ही हक्कीकत सांगून आपणाकडून भुतुंगने सल्ला घ्यावा, अशी इच्छा मी व्यक्त केल्यामुळे तो माझ्याबरोबर इथे आला आहे."

"जनतेच्या कल्याणासाठी भुतुंगने ही जबाबदारी स्वतःच्या शिरावर घेतलीय. त्याच हे काम बाळाणण्यायोग्यच आहे. त्या राक्षसजंतुशी धातून एकट्याकडून झगडणं योग्य होणार नाही. या साहसी तरुणाबरोबर आपल्याही काही योरांना पाठवायची व्यवस्था करू या आपण." राजा म्हणाला.

इतक्यात पंधरा वर्षांची एक मुलगी तेथे येऊन विचारू लागली, "पिताजी, ही फुले कुठून आणवलीत? फारत छान आहेत ही!"

मोठ्या प्रेमाने तिला आपल्याजवळ बसवून घेत हसून राजा तिला म्हणाला, "माणिक्यपुरीहून तुझ्यासाठीच ती या तरुणाने आणलीत."

"हां? सरंच माझ्यासाठी आणलीत?" असे म्हणत ती मोठ्या आश्चर्याने भुतुंगकडे

पाहू लागली.

कस्य अत्तर घावे, हे न समजून अत्तुंग नुसत्याच हसत राहिला.

राजा त्याला म्हणाला, "ही माझी कन्या मल्लिका तिला ही फुलं फारच आवडलीत."

"होय राजकुमारी ही फुलं मी आपल्यासाठीच घेऊन आलोय" अत्तुंग बोलला.

मल्लिका एकदम म्हणाली, "मग पिताजी, मी घेऊन जाते ही!"

"हं, जा घेऊन, तू आल जा मी येतो बघूया वेळाने" राजाने असे म्हटल्यावर ती फुलं घेऊन आनंदाने मल्लिका निघून गेली.

राजा काबुईला म्हणाला, "या फुलांचा शाप, किंवा त्या राक्षस प्राण्याचं हून राजकुमारीला काही न कळण्याची खबरदारी घ्यायला हवी" असे म्हणून जरा विचार करून राजा काबुईला म्हणाला, "तुम्ही दोघे आज रात्री इथेच आराम करा त्या

राक्षसाची करी खबर घ्यायची याबद्दल आपण अद्या ठरवू या." जाणि तो आत तिघून गेला.

राजा जाहंगर्यन्त मंत्री, काबुई आणि अत्तुंग असेच होते. नंतर मन्त्री काबुईला म्हणाला, "तुम्ही दोघे माझ्याबरोबर चला तुमची रत्नायची सोप करून देतो" दोघांना स्वतःबरोबर घेऊन जाऊन एक विराटल खोली दाखवत तो म्हणाला, "तुम्हाला आवश्यक ते सारं इथेच सेवक देतील. अद्या सकाळपर्यंत इथेच विरान्ती घ्या."

मन्त्री गेल्यावर बघूया बैछाने एक सेवक तेथे येऊन म्हणाला, "राजकुमारीची मला आज्ञा झाली आहे की, त्पांच्यासाठी फुलं आणण्याच्या सुरुवाला मी त्पांच्याकडे येऊन जावे."

अत्तुंग बाश्कयनि काबुईकडे पाहू लागला. काबुई त्याला म्हणाला, "जा तू. पण राजाचं बोलणं नीट लक्षण ठेव. सावध रहा. राक्षसाबद्दल काही बोलू नकोस."

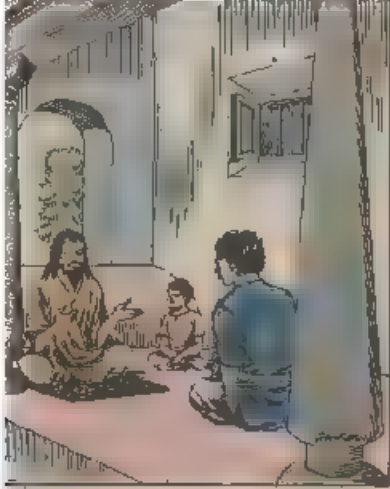
- पुढे चालू

मानवधर्म व प्राणीधर्म

दुर्जनशायी विक्रमराजा पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. फांदीवरून डेस अतरवून त्याने ते आपल्या खांद्यावर टाकले आणि मीन धारण करून तो स्मशानाची वाट चालू लागला. प्रेमातला वेताळ लगेच राजाशी बोलू लागला, "राजा, हा मिट्ट काळोख फारच भयानक वाटतोय. सध्या रात्रीच्या या प्रहरी अन् अससे कष्ट उपसत आहेत. तुम्हा जीवनाचं ध्येय तरी कस्य माते हेच कळत नाहीये, शेवटी काय साधावचंस तुला? का इतके कष्ट करतोयस? तुझे हे प्रयत्न अजूनही मला कोट्युत्तच टाकत आहेत. पण एक गोष्ट मात्र नीट समजून अस. जर एकदा राजानं, किंवा भोळ्याभाबड्या लोकना आपण मोठे न्यायदस आहोत, असे भासण्याच्या एकदा न्यायाधीशानं तुला ते वसम सांगितलं असेल, तर मात्र तू सावध व्हावंस, यातच तुमं कल्याण आहे, खरपण राजाचा प्रत्येक निर्णय आणि न्यायाधीशाचा प्रत्येक निवाक

वेताळकथा

न्यायसंगतच असेल अशी जर तुम्ही कल्पना
असेल तर ते मात्र तुम्हें अज्ञान आहे
अदाहरणादाखल रामभद्र नावाच्या एका
न्यायाधीशच्या निकामाबद्दलची गोष्ट
माझ्याकडून ऐकू गोष्ट ऐकता ऐकता तुम्हा
थकवाही दूर होईल

पुष्पगिरी राज्यसंतत्या एका गांवात
वीरगरी रहात असे त्याला गंधर्व नावाचा
एक लबा एक मुलगा होता
लहानपणापासूनच गंधर्वाला संगीताचे फार
प्रेम होते पणाने सधुर आवाज तो मोठ्या
आवडीने ऐके. जैकताना स्वतः ता बिसरून
गायचा तो बहान्या नदीच्या पाण्याची
मोठखळ त्याच्या गाण्यासारखी वाटे

गंधर्व पाच वर्षांचा असताना एका साधूने

त्याला पाहून वीरगिरीला म्हटले, 'अरे
थाच्या चेहऱ्यावर तर मला सरावतीचेच
स्थान असल्यासारखे वाटतेय याचा संगीत
शिकव, मोठ्ठा गायक वनेल तो.'

पण वीरदामला काही साधूंचे बोलणे पटले
नाही त्याने मुलाचा शेतीवाडीच्या कामाला
लावले मुलाला तो म्हणे शेतात काम
कलस, तर मुलाही खायलाप्यायला मिळेल
अन् दोन-चार लोकांनाही खायला घालू
शकशील गाण्यानं काही लाभ नाही होणार!
वर्षा विद्या आहे ती!

गंधर्वाला शेतीवाडीची मळीच जावन
नव्हती आपण गाण शिकू' असे तो सारखे
टुमणे लावी आपणजवळ. मुलाच्या हटाने
रामाबून वीरदासने एकदा गंधर्वला खूप मार
दिला अन् एका खोकीत कोंडून ठेवले दोन
दिवस त्याला जपराशीरी ठेवले शेवटी गंधर्व
भकेमुळे शरण आला अन् बापाचे म्हणणे
त्याने कबूल केले तरीही कधी त्याने पुन्हा
हट्ट केला, तर बाप त्याला चांगले बडवून
वडी

काहीही असो पंधराव्या वर्षी गंधर्व
एक चांगला शेतकरी म्हणून जोळखला जाऊ
लागला त्याच्या शेतीच्या ज्ञानामुळे म्हणा,
किंवा त्याच्या सवयाचा चमत्कार म्हणा
गावातल्या सर्व शेतापेक्षा गंधर्वाला
शेतातच अधिक पैक मिळे

एका वर्षी गावात दुष्काळ पडला असाच
जागोपाठ दोन वर्षे दुष्काळ पडल्यामुळे
वीरदास कर्जबाजारी आला गावच्या

मारवाड्याने निर्वयसने त्याचे शेत आपल्या
गळ्यात घेतले त्याच्या कटुबाला आता गाव
मोडून जाण्यावाचून अर्षाय जुरला नाही

वीरदासचे कुटुंब शहराची वाट चानू
लागले शहराच्या सीमेवर एका झाडाखाली
ते वसले असताना अचानक एक माकडाचे
पिल्लू वरून त्याच्या समोरच खाली पडले
त्याला त्यामुळे चांगलीच जलम झाली
वीरदासने त्याला उचलून त्याची जखम
धुतली अन् आसपासच्या झाडपल्याने ती
बांधून टाकली जवळच्या फळपैकी काही
त्याला खायलाही दिली आता ते माकड
पळीत वनले ते पळून आजू नये म्हणून
वीरदासने त्याच्या गळ्यात दोरीही बांधली

शहरात पोचल्यावर तिपल्याच एका
झाडाखाली ते सारेजण राहू लागले गंधर्व

गल्लीबोळानून फिरून कामाचा शोध घेऊ
लागला य अवघीत वीरदासने माकडाला
तऱ्हेतऱ्हेचे खेळ शिकवले सुरुवातीला ते
वीरदासचे ऐकायला न्याय नसायचे मग
वीरदास त्याला अपाशी ठेवायचा वडक्याने
मारुयचा पण सर्वांगतल्या शिकवल्या प्रमाणे
केले, म्हणजे खूप खायलाही द्यायचा अशा
तऱ्हेने आठवडाभरात माकडाने बरेच काही
शिकून घेतले.

वीरदास आता माकडाला बरोबर घेऊन
जाऊन शहरात त्याचे खेळ दाखवायचा
लोकांची चांगली गर्दी जमायची अन् त्यांनी
फेकलेल्या पैशामुळे वीरदासला अल्पतरी
दागलेसिद्ध लागले गंधर्व चिखार दिवसभर
सेहतत करून जे काही मिळवायचा त्यापेक्षा
या माकडाची कमाईच दुप्पट असे

माकडाला नाचवत असताना एक दिवस गंधर्व बापाला म्हणाले 'हे मनोरंजन खूप चांगले आहे पण लवकरच त्वंच ते पाहून लोक कंटाळून जायचाही धोका आहे. त्यापेक्षा मी हातात टफ घेऊन गात जाईल अन् आपण त्या तालावर नाचायला गेला शिकवू मी नवनवी गाणी गात जाईल अन् त्यामुळे भोक्तांची रुचिही जागृत राहील आपल्यालाही चार पैसे जाणू 'मिठमीठ'.

वीरदासने गंधर्वचे म्हणणे मानले गाणे घेऊन माकडाला नाचवायला लागल्यासून अल्पमन म्हणत वाढले.

आता त्या कुटुंबाचे दिवस भराभरात, मजेत जाऊ लागले एक दिवस जेव्हा एक गल्लीत गंधर्व गाणे गीत होता तेव्हा गंधर्व

एक संगीत विद्वान जात होता गाण ऐकून गंधर्वच्या जवळ जात तो त्याला म्हणाला, "तुम्हाला खूपच गोड आहे रे! गाण्यात लयही चांगली आहे माझ्याबरोबर येतोस तु?" मी तुला पहिलीच संगीत शिकवीन गंधर्व त्याच्याबरोबर जायला खुशीने तयार होतो, पण वीरदासने नकार दिला तरीही सगळेही पित्याची पक्षां न करता गंधर्व त्या संगीतज्ञाबरोबर निघून गेला वीरदासना याचे फार वाईट वाटले त्याने मुलाला व त्या संगीतज्ञाला खूप शिस्ती दिल्या.

दोन वर्षे निघून गेली माकडाचा खेळ दाखवून वीरदासने थोडी बहुत पाया जवळ केली त्याने एक महानशी होपडी मरदी केली त्याचे स्वतःचे दिवस सुखाने जात होते. पण मुलगा बरोबर नसल्याने दुःखही होते त्याला नवरा-बायको खूपदा मुलाच्या बाढवणीने दुःखी होत.

एके दिवशी शहरातल्या एका श्रीमन्त माणसाने त्याला माकडाचा खेळ दाखवण्यासाठी बायल्या घरी बोलावले एक हजार अशफर्या देण्याचे त्याने कबूल केले होते मोठ्या आशने वीरदास तेथे गेला आजपर्यंत ए-करकमी इतका पैसा त्याला कधीच मिळालेला नव्हता.

वीरदास एका मोठ्या महालात पोचला ठरलेल्या दाखवाने पानत्यावर त्याला दिले की तो श्रीमन्त माणूस मोठ्यातून जेवण चढवून रत्नासमावर बसलेला होता त्याने

एकत्रगणनेच माकडाने खेळ पाहिले अन् अजून अशफर्यांची थैली वीरदासच्या पुढ्यात फक्तली वीरदास ती अचान् लावला, तेव्हा तो धुनी माणूस म्हणाला 'सगळे तुम्ही मोठेच नहीप दिमर्त्य मी गंधर्व! तमच कृण वक्तव्यासाठीच तुम्हाला इतके बोनावले मी या अशफर्या घ्या अन् मुरगत रहा "

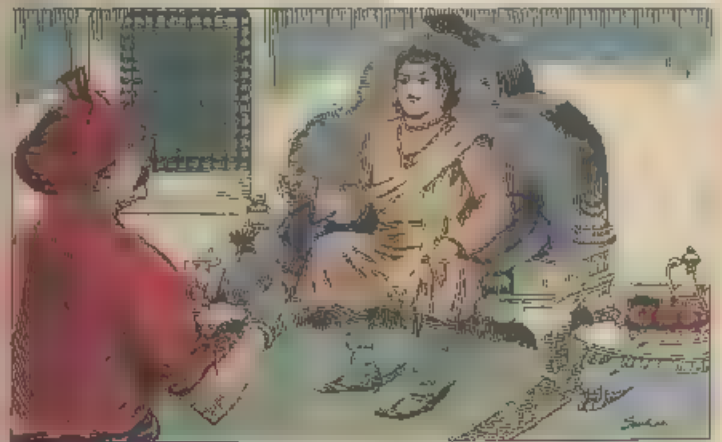
मुलाला खेळवून वीरदास म्हणाला, 'अरे तुझ्या भेटीची आम्ही किती दिवस आनंदाने वाट पहात आहोत रे! तु इतका बडव कसा झालास?"

तहा मज्जिन्यातच मी संगीताच मुन्तम ज्ञान मिळवले इतक्याशा लज्जत अन्धीत माझा दोनदा कनकाभिषेकही झाला खूप पैसा कमवला मी! इतका की दहा पिढ्यांनाही

पुरेन पुढच्या "गंधर्व बोलला

आता नू जर इतक्या चांगल्या स्थितीत पोचलायस, तर आम्हाला माकडाच्या जिवावर जगायची काही जरूर नाही हे सार पाहून तुझ्या आईला किती आनंद होईल!" वीरदास आनंदाने बोलला

पण गंधर्व मात्र गंभीरपणे म्हणाला, 'तुम्ही कम माथ्या जगलाय माझ्याशी माझा काय संबंध तुम्ही किंवा आईनेही माझ्या या महालात पाडूनही ठेवला कामा नये! आईला नेटायची इच्छा नाही, तर स्वतःच येऊन नेटीत मी. तुम्ही मोठे केलंय म्हणून हजार आशफर्या घेऊन तुमचं कृण चुकवलय मी माझ्या मनात येईल, तेव्हा काही मदत करत राहीन मी यापुढे; पण तुम्ही येऊन माझ्याकडे काहीही मागायच नाही

जाता आणखी जस्त काही बोलायचीही गरज नाही; जाऊ शकता तुम्ही परत." असे म्हणत गंधर्व झटकन तेथून निघून गेला

वीरबलने घरी येवून बायकोला सारे काही सांगितले. चारच नाराज होत ती म्हणाली, "स्वतःच्या बापाशी जसं कोसामचं घाडस केलं त्यानं? जन्मसाल्या आईलाही घरात पांथल न कालामची सूचना दिनी त्यानं? आता आपण न्यायाधीशकडे तक्रार नोन्दवू या त्याची."

नवराजायको दोघंही न्यायालयात गेले अन् त्फ्रांनी मुलाविरुद्ध तक्रार केली. न्यायाधीशाने ताम्हडलोच गंधर्वला बोलावून घेतले, बन् त्याची बाजू ऐकून घेतली. न्यायाधीशाने नंतर आपला निकाल दिला,

"गंधर्वला ज्याने संगीत शिकवले त्याला त्याच्या कुटुंबासह आपल्या जवळ ठेवून घेवून त्याची तो वृत्तम रीतीने काळजी घेतोय संगीतज्ञानाच तो आपला पिता मानतो आहे, असं करणं हे न्यायासमनही आहे. पण जन्मसाल्या आईकाप्रीना केवळ एक हजार आशाम्या देवून कृणामुक्त होण्याची त्याची जाणचूक असंगत वाटतेय या ऐवजी त्याने त्यांना एक माकड घ्यायला हवे होते."

वेताळाने विकमाला इतकी गोष्ट सांगून म्हटले, "राजा आईबापांची जबाबदारी मला जे खुलायला हवी श्रीमती आनी, तेंव्हा गंधर्व आपल हे कर्तव्य विसरला हा पितुद्रोहच नव्हे काय? पंडित भाषासच नव्हे तर सामान्य माणूसही हे धर्मसूत्र आपला धर्म मानतो पण हे सोडून न्यायाधीशाने दिलेला निकाल ओंबवेकी नव्हे काय? आईवडिलांना फक्त एक माकड घ्यायला सांगून न्यायाधीश रामभद्रने बन्नास नाही केला? न्याय देण्याची योग्यता तरी वाहे का त्याच्यात? माझ्या या प्रश्नांची उत्तरं यादीत असूनही तू ती देण्याचं उल्लंघन, तर दुसऱ्या दोक्याची छकन-छकन होवून पळतील."

अत्तरादाखल विकमराजा ताम्हडनोब म्हणाला, "मानव हाही एक प्राणीच आहे केवळ त्याला बुद्धि असते विचार करण्याची शक्ती असते म्हणून त्याला निगळं मानल जातं कोणता प्राणी कसा मार्गेच हे त्याच्या जन्मापासूनच ठरलेलं असतं पण माणसाच्या

जावतीत हे लागू पडत नाही कारण तो आपली शक्ति व बुद्धीच्या मदतीने आपण कसं वागावं" हे ठरवू शकतो. तामुळेच काही माणसं कवि बनतात, तर काही चित्रकार, काही शोती करतात तर काही शायक बनतात. आपल्या मुलांना त्यांच्या योग्यतेनुसार प्रोत्साहन देणं हे आईबापांचं कर्तव्य असतं. हा धर्म म्हणजेच मानवधर्म. वीरबलनं तसं न करता जबरदस्तीने त्याला आपल्या घरात बन्दी करून ठेवलं, मुलाच्या हक्कांविरुद्ध त्याला आपल्याजवळ डांबून ठेवून 'गोतीबरोबरच संगीतही शिकायची मधी त्याने गंधर्वला दिली नाही जे माकड त्याला संपादन त्यासाठी खपमारपीट करून अन् भीति दाखवून नवीन खंड शिकवले आपल्या मुलाशीही तो तसंच वागला की नाही? म्हणजेच त्याने फक्त जतावर धर्म किंवा प्राणीधर्म आचरला म्हणजे अर्थ असा की कुठून तरी आलेलं माकड आपल्या क्रान्त्याने मिळालेला पैसा स्वतःच्या आईबापांना देवू शकलं नाही, पण तो

वीरबलाला मिळत राहिला प्राणीधर्माचं पालन करणाऱ्या लोकांची मुलं आपलं फळ आईबापांना नाही देत, संगीतज्ञानं गंधर्वला त्याच्या बुद्धीनुसार संगीत शिकवतं, प्रोत्साहन दिलं त्याला पागंगतही बनवत म्हणूनच त्याला 'मानवधर्म' आचरणारा पिता' म्हणायला हवं. गंधर्वनेही आपल्या गुरूला मान देवून मानवधर्म आचरला बापाला सोडून देवून गंधर्व निघून आला होता, म्हणूनच त्याला धन न देता माकड देणंच न्याय्य आहे कारण वीरबल हा बन्धू प्राण्यांचाच बाप बनण्यायोग्य आहे आणखी एक माकडाला आपल्या मनासारखं शिकवून तो कमाई करू शकतो तामुळेच रामभद्र हा जवळकोटीच न्यायाधीश ठरतो; इतकंच नव्हे तर त्याला न्यायाळ्याचा 'मकुटमणी'च म्हणायला हवं."

बरोबर उत्तर देऊनसुद्धा राजाच्या मीनभंग झाल्याने बंताळ ईतासह पुन्हा अदृश्य होवून शाहावर झटक लागला

घोर अपराध

हेलापुरी राज्यात बाहेरील राज्यातून रोने जाणवताना मनाई होतो. जेणी माहेरून ते आणून राज्यात विक्री, तर त्यांना अत्यंत कडक शिक्षा देण्यात येऊ लागली.

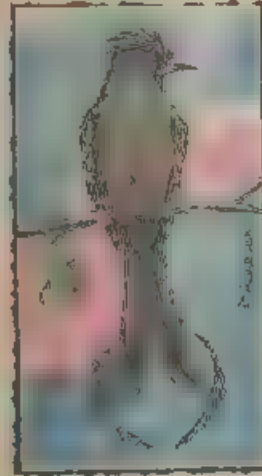
मलिन राज्यांतल्या एका युवकाने हेलापुरी नगराच्या घबेराडाराकरीत जवळ आंधळाच्या नगराकरीतून विचारले, 'मी पुढच्या वेळी या नगरात येईन, तेव्हा माझ्या राज्यातून होत आहे हे बिकू शकते काय?'

अंधकारी हलून तळत बसत म्हणाला, 'मुलीच नाही विकता येणार. कात करत, हा घोर अपराध आहे. जाण त्याने त्या दुबळ्या नगरात जाऊ दिले.

पुढच्या जाठबड्यात ते युवक पुन्हा घबेराडारा जाऊ, तेव्हा त्याचा बरोबर जोळसून वारताच बळकत अंधकार्याने त्यांना भीट समजले. त्यांच्याजवळ बोटे मूढा सोने सापडले नाही.

अंधकारी त्याला म्हणाला 'तू म्हणत होतस की पुढच्या जाठबड्यात आंधळ्याला होत जाणून हर्ष विकारयचे म्हणून मी तुम्ही तपासणी केले. गैरतमक करून देऊ नकोस हा!'

मोठ्या नेपाईने युवक म्हणाला—'जोही! जतं होय! जाण या खेपेमा सोबे विकाराला मनाई केले होते, म्हणून मी ते सोम गेल्या जाठबड्यातच विकून टाकून हवी बाकास अंधकारी या जाणून पहातच राहिला!

भारतातील परंपरी

कावळ्यांचा राजा कावळा नव्हे-कोतवाल

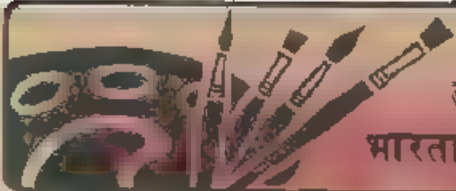
रंगाने केवळ कावळेच असणारे परंपरी भारतभर कावळी आहेत. जवळ ही माधाने एकी स्थापनेचे एक होत. कोतवाल ही ही त्यांना एक कावळी-विकाराला नसला तरी दलपत जात कोळ 'कावळ्यांचा राजा' मानतात. कावळी कावळ्यामुळे त्यांच्या पंथीत आचार्याशी बांधून ज्ञान अशाचा त्यांचे रूप कावळ्यांपेक्षा काहीतरी भिन्न जगते. वंदेहरमार्थ त्यांची कावळ्यांशी वित्तकारी जात होत. हा परंपरी मारणेत ज्ञानाच्या बाबतात किंवा गाथाच्या बाहेर बांधून ज्ञान दर्शककावळी जागेवर किंवा कावळ्यांच्या जागेवर हा कावळ्या असात. तवतातच त्यांच्या कावळ्यांच्या किड्यांवर सुटत घडत हो त्यांना कावळी म्हणते.

सुतवान यांदा माहली परंपरी कावळ्याने आपल्याका प्रोट्या अशाणाच्या पडद्याभोवती हा जवळ कावळ्यांवालाचे हा परंपरीही आप पडद्यात आपल्या परंपरी हा किड्यांवर नाही आपल्या परंपरीबाबत कावळ्या हा अन्य परंपरींशी हा राखत करतो म्हणूनच या कावळ्यात ज्ञान घटते जाते.

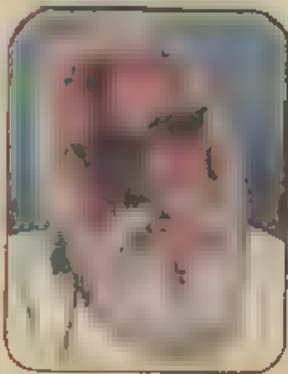
भाषात हा कावळी कोतवाल आंधळात कावळ्यांच्या आकाराच्या प्रोट्यांवाला कोतवालाच्या कावळ्यात हा असतो त्याच्या कावळ्यांच्या कावळीच्या हावडी तान्हागरी घोर टोके असतात.

मुलत नगरात ज्ञानासाठी श्रीमंत बसे म्हणजेच एवढा जातच्या कोतवालांचे पोट पाडले आहेत. Aaby (कावळी) गाथात एक कावळ्यात आता कावळ्यांवाला परंपरी कावळी एवढात जाते.

आधुनिक भारतातील चित्रकार

शोभा सिंग

हेन्री सेटेंस तु मुझा कल्पना पित्वाप्रमाणेच मैनिफेस्ट
बन्यावर ना? पंचाङ्गच्या सैमिक शिबिरातल्या

एक माणसाने एका मुलासा प्रश्न विचारला

प्रश्न विचारल्यानंतर केडे मीट गाहून वेळून ब्यासकारने हसतच
नकार दाखवत झाले हसतानी नंतर त्याने थोटे राखवत त्या
गुड्याचे जमिनीकर तस वेष्टून वेतले जमिनीवर काही
प्रकार रेखातेने होते अशा तऱ्हेने न बोलताच त्याने टाईमने
म्हणे 'पत्ता नसताना चलोसचो'

शोभा सिंग हनुमन् म्हाणाला 'बरे चित्र
कवशाचे बरं तु आपला बंड पाववतास
तार पोट कस घेवून साकरी कुटुंब
मिळवतील मूर्त बुद्ध्यांकाही काम करायन
नसेल तर तुम्ही पुत्रायण करी घ्यायची?'

अशा कटु प्रश्नावर मुलाची प्रतिक्रिया

अवय होते हेच त्या माणसाचा आभासच होता

मुलाने आपली मोठी सहीस जिवे चरकाबद्ध झाले होती त्या बोलीकडे दगारा जेव्हा
वातक शोषाचा श्रावनी महोण वीवी लघुर्मदवी हिच्यावर अन्तः विरकाग जाला फक्त वर्षाचा
बसनातच त्याची अर्धे बारली सरी त्याच वडील येतात एक मुपॉर्टिबंद होते भलाकडे लक्ष
बायला त्यास वेष्टत आहे. नीची सडकले खाण तिचा लवरा घनसर्वेस का बोवांगी मुलाची
नवाकवारी स्वतः त्या सकाळीच घेवची

गंजाबमक्षीस हरमोबिन्मरमचे १९०१ मध्ये शोभासिंगचा जन्म झाला दहा वर्षांचे
बसनातच त्याच्या पिताचे देहावसान झाले. महानगरी शोभाचे शिक्षण पारच कमी. म्हणजे
पाचवी पर्यंतच झाले. नंतर त्यांना नकाशे बनवण्याचे (हाफ्टुमन) वरम शिक्षणमात येवून
नवेकान्त राख घराबरावर इराक्या फलबन्यास नावे शोभा आपल्या बर्मिड म्हकन्याकरम
इराजी शिक्षणची सही त्याच पिताची न्याबरावरच पवित्रमंकीन सापवून चित्रकारांची
चित्रे बसलेली काही पुस्तकेही पहायला मिळाली. त्यानयणातील त्याचे कसेच घम व शासकरी
गामुळे आणखी नीब इतकी

१९२३ मध्ये ते भारतात परत आले त्यांनी विवाह केला आणि भिवन्य कला की वापुडीन

जुद्धनिर्वाह एके विश्वाका बनवून
हमयवा सैन्यातील कामाचा त्यांनी
सजिनासा दिला साहोरमध्ये त्यांनी
गालना मर्दिबो बुचका रान मोडीमुळे
त्यांना मूर्ति मिळत गाहनी पहिला
गोटे म्हाज-शीब गुरूनी अन्ताधर ह
मृत्यु यांची घरा न कंठ्या वापली मान
नार टोवनी दुसरी म्हाजके-पंजनाच्या
एम ह काहलपूज लवग लोकप्रिय
लोकांचा

मनर से दिन्तीला राहू वापले
सामन्तर १९४० मध्ये ते लहान व
गामुतगर कच्चापडीन बादशंगाची राहू
आयले 'प्रीतलने नावाच्या पुंकाची
पविकेच संपादक पुन्मल्लसिंगा यांनी या
गवो त्यांची भूतवाणी व्याख्या केलेली
होती परन्तु काही वेळातनंतर ते पुन्हा
साहोरमना परतले

१९४७ मध्ये मोठी दुखद घटना घडली ती म्हणजे देशाची फाटकी
वचकने सारे काही बोहून त्यांना तेपून निघने लागले त्यांची
मल्लबाची भिमेही त्यांना सोडून धावी लागली नंतर ते हिमाचल
पदेशाच्या कांगरा गावज राहायला गेले त्यांची चित्रकलेची आवड
झाली तीच होती की ते या कलेत जास्वंत अधिष्ठीनी राहिले मागने
'चित्रकार' म्हणून त्यांची इमे एक नवाच सजाच बुरू केला तेपर्यंत
त्यांना सरावर प्रशिद्धीही मिळालेली होती.

२१ ऑगस्ट १९८१ रोजी ते विरामत झाले त्यांना चित्रकलेचे काही
शिक्षण मिळालेले नमुन्नी स्वतःच्या पाववर वृधे राहून त्यांनी आपले
व्यक्तिगत एक जुवाहरच म्हणून जनेतेपुढे ठेवले.

गुढ सापव व सार गुढांची चित्रे ही त्यांची काही मुप्रसिद्ध चित्रे होते
याशिवाय बसबान कुंज व राख यांचीही त्यांनी काढलेली चित्रे प्रसिद्ध
झाले

तुम्हाला माहीत आहे काय?

- [illegible]

उत्तर

[illegible]

शिवना अचानकच पैशांची गरज
पडली ज्यांना ज्यांना तो ओळखत

होता, क्या सर्वाधिके लगाने परसे मायानु फहित
पण कोणकडूनच ते भितरले तारीत बोंवरी
व्थाने आपणा एक नातेवाईक केबाव
याच्याकडे मदत प्रसंगितली.

केशव शिवला म्हणाला, तू क्षीरला जा तिथे सणातुय नावाचा एक पुण्यप्रसूत ग्हातां लोणीही आला, तरी त्याच्यावर दया करून तो कर्ज देतो त्या पैशातून तुझी पारम्पिती सफारच होई कदाचित्!

शिक्षा श्वीयरला गंला आणि सुभानुदयला
भेटला त्याने शिक्षाकडून त्याची सर्व माहिती
काढून घेतली आणि सीईओ अस्य काही प्रश्न
विचारले आणि म्हणते हे पहा तुम्हा
अंतर्गत्यान्नकून अस जातंय की व्यापार
करायची तुझ्यात सांगली योग्यता आहे मी
तुला एक हजार अशफर्या देतो न्यानून वू

काही घ्यापासू सह कर पणच वधांत तुला
अधिक लाभ झाला तर तू मला दोन हजार
अक्षरफा गरत द्यायच्यास मूटून गरत
करायला दोन वर्षे लागली. तर नार हजार
अक्षरफा चुकवायच्यास आता ते हेत पुन्येक
वर्षी ही रक्कम चुपट होईल बघ कबूल
आहे का ?

“नाही तर आपल्याला अशा हजार
अराफ्यां एकरकमी कोण देणार?” अशा
विचाराने शिवाने गुणाद्वयच्या अडी मान्य
कन्या त्याने पांढऱ्हाड तमा कागद लिहून
घेऊन नदी घेतली आणि एक हजार अशफ्यां
त्याच्या हाती केल्या

गुणाद्वयस्य धनाच्च कायं यदिमा होता
 क्रोणाम् जायते यण एष चर्षन सगच्छा
 स्वचवेच जाजुन शिवाने पाच हज्जर अशफर्या
 कम्बलया त्यातल्या दोन हजार गुणाद्वयस्य
 तेकून दायचा त्याचा विचार होता यण

इतक्यात एक व्यापारी तेथे येऊन त्याला म्हणू लागला, "तुम्हाकडे पाच हजार अशफ्या बसतील तर म्हा पफड माझा! एकाच वर्षात पन्नास हजार अशफ्यांचा फायदा होईल असा एक व्यापार करू या दोघं मिळून "

हा प्रस्ताव ऐकून शिव विचारात पडला. त्याला वाटू लागले की, आता गुणादुयला दोन हजार अशफ्या दिल्या, तर व्यापारात तेवढा फायदा कमी होईल पण आता एका वर्षात पन्नास हजार मिळत असतील, तर दोन वर्षांच्या मिळून चार हजार वेणं जास्त फायदाचं होईल न?

त्या व्यापाऱ्याला शिवने हव दिसे अन् दोघे मागीवार बनजे. त्यांचा व्यापारही रूप

जोरदार चालला. गुणादुयला जे घन द्यायचे होते, त्यापेक्षा किलीतमी पटीने पैसा वेगाने वाढत राहिला आणि शिव ते पैसे घरन करणे पुढेपुढे हकनत राहिला.

पाच वर्षांत शिवने नाछांनी अशफ्यां मिळवल्या हिशोबाने गुणादुयला आता बत्तीस हजार अशफ्या द्यायला हव्या होत्या पण एकाच हप्त्याने एकदम इतकी मोठी रक्कम परत करायला त्याचं मन काचकुच करू लागलं.

'हं एक हजार अशफ्या देऊन पाच वर्षांत बत्तीस हजार घेणारा कसला आनाय पुणवान्! खरं तर मठनीच्या आडोशाने गरीबांना भुटणारा हाकूच म्हणायला हव गुणादुयला.' मनात असे म्हणत शिवने गुणादुयला काहीच दिले नाही.

इकडे गुणादुयच्या मुनीच लग्न करून त्यासाठी दागिने घ्यायला तो शिवच्या दुकानातच आला. चार हजारांचा एक दागिना त्याने पसन्त केला पण एक हजार अशफ्या कमी पडत होत्या! खिशात होत्या तीन हजारच शिवने ही नाजूक पॉरीस्वती जाणली आणि तो आपल्या नोकऱ्याला काही मुबना देऊन तेथून सटकला. नोकऱ्याला त्याने मागितले होते की, गुणादुयशी आदराने बोल वेळ पहली तर पैसे न घेताही गुणादुयला दागिना दे.

नोकऱ गुणादुयला म्हणाला, 'महाराज, आमचे मानक काही कामासाठी बचानक नाहर नेनेत पण या दागिन्याचे जे काही

पैसे देऊ शकत असत नितकें देसून दागिना आपल्याला देण्याबद्दल ते सांगून गेलेत "

गुणादुय संकोचत म्हणाला 'मी ज पैसे बरोबर घेतले होते त्यातने बरेचसे अन्यत्रच खर्च झाले अजूनही बरीच काही खरेदी घ्यायची बाह दागिन्यासाठी आणखी एक हजार अशफ्या मी तुम्हाला देऊ लागला पण त्या देण्यासाठी मला थोडी मुदत हवी.' "श्रावणाला योग्य वाटत असेल तसेच करा आमचे मानक आपले कर्जदारही आहेत ना!" नोकर दिनयपूर्वक जालला.

ती गोष्ट वेगळी! त्याचं व्याज वसूल करणार आहे मी! कर्ज चुकवायला त्याला तेवढा अशीर सोईल नितक माझा फायदाच अधिक होईल पण ह, या पैशांचे मी माच व्याज नाही देणार जर का गुणादुय

म्हणाला

नोकराने गुणादुयची ही बड मान्य केली तीन हजार अशफ्या घेऊन त्याने बागिना त्याच्या हाती सोपवला शिव परत आल्यावर नोकराने सारी हकिक्त त्याला सांगितली.

ही ऐकून शिवच्या मनात आले, "गुणादुयला आपण फी रक्कम देणं लागतोय त्यातलं मूळ मुद्दल वसूल करणंनच आला असला पाहिजे तो. बाकी सगळं नुसतंच नाटक आहे इतना! नाहीतर बरोबर एक हजार अशफ्यांच कशा कमी पडल्या?"

या घटनेनंतर दुसऱ्याच दिवशी हृतयविकाराच्या झटक्याने गुणादुयचे वेलवसान झाले. शिवला मनातल्या मनात आनन्दच आला "मी त्याला काहीच दिले

नाही, जशी भुमीच उबळत तसे माझ्या मनाला काळज तर तो हजार अशफ्यांचेचून मेसा अनु म्हणजे मी त्याला नेवड्याच तर देण लागत होतो?" शिवने आपली मसजून करून घेतली

गुणाद्वयच्या क्रियाकर्मानंतर आसपासच्या सगळ्या प्रमुख लोकना त्याच्या मोठ्या मुलाने वेवायला बोलावले शिवलाही बोलावणे होतंन 'गुणाद्वय फार निम्वारी अंन महा पुण्यवान होता वही' शाब्दात सर्वजण त्याची प्रशंसा करत होते अंन सत्कुलच त्याला मुत्ही अगदी सज्ज आला, त्याला नक्कीच स्वर्गात स्थान मिळणार असेली ते म्हणाने हे सारे बोलणे ऐकून शिव मात्र मनातल्या मनात हसत म्हणत होता 'हो मोठा आलाय

पुण्यवान पैसा मिळवायच्या सोभानेच तर सर्वांना कर्ज देऊन चांगलं दणदणत व्याज वसूल करत होता अंन असल्या कर्जस पाण्याची अगदी तोंड भरभरून म्ती चालनीय वारे वा।' ते सगळे स्तुतिपाठक मित्रांच्या दृष्टीने मूळ अंन नात्यायकच होते गुणाद्वयच्या मुलगा मेवर्ता भुद्देशून बोलू लागला 'साठ्या आताही अनेकना मदत केची काही लोकना कर्जही दिलय मी अस ऐकलय की त्याबाबत सर्व वही त्यांसी प् का वहीन लिहून ठेवलय त्यानच त्यांच मुन्यपत्रही आई पण ती वही कुठे ठेवलीय हे मात्र मला माहीत नाही.शोधूनही नाही सापडली मी मला'

श्रीपुरुबा णटीच लगेच म्हणाला, अरे मेसा माहीत वाहे ती वही अंन पुत्पुत्र त्याने आपल्या क्यारटात चोरकण्यात मुरीक्षित ठेवलय मी दाखवीन तो कप्पा तला पण अंन वा दिवस चांगला नाहीय असा भुषड आपण ते कपाट "असा सल्लाही त्याने दिला वाता मात्र होवयावर आकाश खोसळत्यासारखेच वाटले शिवला।' ती वही सापडली तर आपल्याला गुणाद्वयच्या कुटुंबाला खूपच मोठी रक्कम चावी लागणार!'

शिवसारखेच आणखी चारपाच कर्जदारही त्यावेळी तेथे उपस्थित होते ए क नाखाइनही अधिक अशफ्या गुणाद्वयला देण लागत अपलेलेच होतं जडनेक जण ते सारे व्यापारी एकत्र बाने आणि त्यांनी

परु कट रचला रात्री बरात प्रवेश करत गुणाद्वयच्या मुलाला धाक दाखवून ती दिशांबवाली वही मिळवून आणायच्या कामवर यांनी एक जोगला तेमले सोरने आपले काम बरोबर केले आणि आपली वक्षिसानी रक्कम घेऊन ती निघून गेली कजदारानी वही जाऊन टाकायचे ठरवले पण वहीन द्रुतके निहिलेय तरी काय आपल्या कर्जाचा जल्मेख त्यात आहे की नाही इ माणण्याच्या अत्सुकनेमुळे त्यांनी वही भुषडनी वहीत असं लिहिलेले होते-

मी गरजू लोकांना कज म्हणून रक्कम देन असनां दान देतोय असं म्हटले तर कजची जरूर नसलेले लोकही भुमीचच पैमे घ्यायला येतील पैशबरोबरच मी लोकना पोस सल्लाही देतो. माझ पैसा आणि सल्ल्यामुळे अनेकांच बल्ल्याण झालेत आते त्यांनी पैसा परत दिला, तर मी तो पुण्यकसांत खर्च करतो; परत केले नाहीत, तर मी जबरदस्ती जुनूप कधीच करत नाही त्याच्याकडून जो कागद मी लिहून घेतलेला

असतो तो ते गेल्यावर लगेच फाडून टाकतो माझ्या थोरल्या मुलाने असंख केले तर माझा आत्मा मत्तष्ट राहील "

हे सारे बाबल्याबरोबर आरचयाने या व्यापाऱ्यांनी आ बाबला त्याच्या सहन्याचा गच्च झडून घेला

यानन्तर ज्या कोणाचे काही पैमे देणे होतं त्याज्हालचा हिशांब लिहिलेला होता, शिवला खावच्या हजार अशफ्यांचाही त्यात मुल्लेख होता म्हणजे अगदी आठव्या दिवसाचाही हिशांब होता!

शिव आणि त्या अन्य व्यापाऱ्यांना आता कोठे कळून चुकले की गुणाद्वयला लोक 'पुण्यपुसप' का म्हणत त्यांनी पुन्हा मुकड्याने ती वही हांती मिथे ताबडतोब नेऊन देवायची व्यवस्था केेली त्यांनी जे कर्ज फेडावचे होतं ते धनही गुणाद्वयच्या मुलाकडे नेऊन दिले

शिवही आता गुणाद्वयच्या मुलाबरोबर गुणाद्वयने दाखवलेल्या मार्गाने चालू लागला

बुटक्याचा विवाह

बेजापुर गावाच्या गावात टिंगू नावाचा एक बुटका उभा आहे. भारीक ठेगणा जन्म झालाही कल्प पण एक कला भाव अवगत होती त्याला. कसवाही हली असला, तरी त्याला सहज वश करू शकत असे तो राजाने स्वतःच एकदा टिंगूच हे कौशल्य पाहिले अन् तो फारच खूश झाला तो टिंगूला म्हणाला, " आजपासूनच माझ्या राजशाळेचा पर्यवेक्षक म्हणून मी तुम्ही नेमणूक करत आहे."

इतलं बुटका महाराजांच्या हत्तीची देखरेख करणारा प्रमुख अधिकारी बनला आता त्याला कश्याची कमतरता नव्हती खूपसे लोक त्याच्या हाताखाली क्रम करत असत त्याच्याशी मोठ्या आदराचे वागणूक पण इतकं सारं असूनही त्याला आपल्या शरीराबद्दल फार दुःख वाटे

राजाच्या जे तबखत अन् टिंगूला

विचारले 'दरबारात तुला चांगलं कुच स्थान आहे हत्तीवर हुकूमत चालवायचं तुझं सामर्थ्य पाहून लारं येयला होणाना तरीही तू नरासुद्धा अत्यागती आणि समाधानी दिसत नाहीस मला वाटतय की, त्वेवर लग्न कर बाधा न "

जवळदस्तीन हसव्यासारखा टिंगू हसन बोलू लागला 'महाराज आपल्या औदार्यात मला चांगली नोकरी मिळालीय " अन् झणभर थांबून पुढे म्हणाला "स्वाष्टवर्त्तेपणाबद्दल माफी हसवी, पण लगेत करायचा सल्ला देऊन आपण माझी टिंगल करत आहात, अम म्हणायचं धारिष्ट माझ्यात नाही "

टिंगूच्या बोलण्याने वाईट वाटून राजा म्हणाला 'ही टिंगल नाही केली तू लोही ! प्रत्येक प्राण्याला जोडीदाराची गरज असतेच तुझं लग्न एका सुंदर मुलीशी लावून

देईन मी

राजाला पणाम करून बुटका गुप्प राहिला आता या बुटक्याच्या लग्नावद्दल राजा विचारात पडला अशाच विचार करून राजाने घोषणा केली की 'मी मुलगी टिंगूशी विवाह करायचा तयार होईल तिच्या पिण्याला त्याला हवी असत तिथे नमीन घर आणि भत्ता जाईल "

घोषणा ऐकून अनेक मलींचे आईवडील आपलं भयंर आजमावण्यासाठी बुटक्याचे समसामरे बलायला तयार झाले, पण आपल्या मुलींचं नकार आणि नतेवाईकांच्या टोमण्यामुळे पुढे गेले नाहीत मुलीचं नग्न हे त्यांना एक स्वप्नच राहिल शेवटी राजानेच गीत मुली निवडल्या त्यांच्यापैकी दोन्ही साधारण सुंदर होत्या तिपटी नी होनी, नी टिंगूप्रमाणेच बुटकी होती

राजाने तिथींना निरनिराळं बोलावून विचारलं 'मी राजा आहे माझ्यासमोर घाबगयची काही आवश्यकता नाही अगदी निर्भयपणे स्वतःच विचार व्यक्त करा या लग्नावद्दल "

पहिली मुलगी उत्तरली 'महाराज माझी सावत्र आई फारच छळते मला माझे वडील तर तिचे गुलामच आहेत! ती एका म्हाताऱ्याशी भाई लग्न करून घायच्या प्रयत्नात आहे आपल्या घोषणेमुळे तिच्या मनात आशा शालवनी की बेवानच प्रसन्न होऊन तिला वर प्रदान केल्या जाहील असो, महाराजांनी आज पाळागळ मी तयार

आहे '

'मी जर तुमचा कुणी चांगला मुलगा राहिला तर टिंगूचा नाखरशील का ? '

राजाने पुन्हा विचारलं 'मोठ्या विरक्तपणे मी मुलगी म्हणाली, मी राजाजेंच पालन करीत, निर्णय आपल्या हाती आहे '

आता दुसऱ्या मुलीची गांध ' तिचा बाप फारच गरीब होता या मुलीपाठच्या लग्नाच्या आपलीही दोन मुली होत्या त्याला ती मुलगी राजाला म्हणाली की, 'भाई लग्न बुटक्याशी झालं, तर त्यामुळे आमचं बाकीचं कुटुंब तरी सुखी होईल राक्य तितकी जास्तीत जास्त रक्कम माझ्या बापांना देण्यात यावी "

राजा मंतर बुटक्या मुलीला म्हणाला,

‘माझ्या मनात अनेक तसे करू शकतो की! मनात आणले, तर मकाचा सुन्दर मुलीशीही टिंगूच मी लग्न लावून देऊ शकेन तशीच तुझ्या स्वयंवराची व्यवस्थाही करू शकेन मी देशातल्या कोणत्याही मनाशी तुझा विवाह मी मोठ्या धायन करून देऊ शकेन टिंगूसारख्या बूटक्याशीच तुझा विवाह करावा अशी माझी मुलीच इच्छा नाहीत तुला माहीत आहेच की सौन्दर्यासमोर चांगलपणा बुद्धिमानी आणि कौशल्य यांचे काहीच मोल नाही!’

बूटक्या मुलीने लवून आपल्या नाइत्या हातांनी राजाचा प्रणाम करून म्हणून, ‘महागज, राजाजैन मदनसारख्या सुन्दर मुलाशी आपण माझ लग्न लावून तर द्याल, पण आम्हाच दावाचं मनोमीलन तर आपण नाही ना करू शकणार? टिंगूच्या दरबारातल्या ध्यानायोग्य बायको मी नमनही, पण मी त्यांची अन्तः काळजी घेऊ शकेन, त्यांच्या इच्छेप्रमाणे वाचन आणि धर्मपत्नी म्हणवून घ्यायचा प्रयत्न करीन’

बूटक्या मुलीचे हे विचार आणून राजा फार खुश झाला त्याने दुसऱ्या दिवशी टिंगूला बोलावून घेतले जी मुलगी तुझ्या ह्याला महत्त्व देऊन तुझ बूटकेपण चालवून घ्यायला तयार आहे, ती तुला बायको म्हणून आवडेल का? मला तर ती बूटकी मुलगीच तुझ्या योग्य वाटते कारण ती तुझ्या विचारांचा आदर ठेवील तुझ्या भ्रष्टाचारप्रवाणे जागेत खऱ्या अर्थाने ती तुझी सहधर्मधारिणी असेल ती तुला पसंत नसेल तर प्रुलेल्या दोषांपेक्षा तू म्हणशील तिच्याशी मी तुझं लग्न लावून देऊ शकतो”

जराही संकोच न ठाळवता टिंगूने ताबडतोब त्या बूटक्या मुलीशीच विवाहाला आपली संमती दर्शवली राजाने मोठ्या खाद्यामाटाने हा विवाह घडवून आणला

आपल्या जीन परिस्थितीमुळे टिंगूशी लग्न करायला तयार असलेल्या त्या इतर दोन मुलींचे विवाहही राजाने योग्य अश्या तरुणांशी करून दिले

वीर हनुमान

अंजना देवीने मोठ्या रोमाने अप्यागतांचा सत्कार केला. सर्वांना तिनं फुले दिली व उत्तम भोजवानीची व्यवस्था केली तिने सर्वांना बेंटी ही दिल्या भोजन करून राम व त्याच्या बरोबर आलेले सर्व लोक संतुष्ट होऊन अयोध्येला जायला निघाले

रत्नगण सीता यशोधरेला म्हणाली— ‘बघ, मी तुला म्हटलं होत ना की तुझ्या नवऱ्यावर काहीही संकट येणार नाही, तू मुलीच भिऊ नकोस हनुमानाला शरण गेल्यामुळे यथातीव्र श्राण वाचले असे काही आम्हाला पहायला मिळेल अशी आम्ही कल्पना ही केली नव्हती’

कृतज्ञता पकट लरीत यशोधरा म्हणाली ‘सीता नि राम यांच्या कृपेने सर्व

काही घटले हनुमानाच्या हृदयात रामाबरोबर आम्ही सर्वांनी तुला ही पाहिलं आमच्या दृष्टीचे पारण फिटले’

टाळ्या वाजवून चंद्रगद व चंद्रमुखी पण म्हणाले ‘‘होय सीतादेवी आरती पण तुम्हाला पाहिन’ यशोधरेने मुलांना गण दहायला सांगितलं तिच्या असे लक्षान आलं की सीता आपल्या बालकांकडे मोठ्या दातसल्याने बघत आहे. ती सीतेला म्हणाली—‘‘देवी, तू संवकटच माता बनणार! तुझ्या मुख-मंडलावर मातृत्व झळकत आहे तुझ्या पोटी वाडणारा जीव रामाहून अधिक सहृदय व पराक्रमी निश्चित असणार’

मंदस्मित करत लाजून सीता म्हणाली ‘‘क्याने तू माझाहुन लक्षांत

अचलीस, तरी अशा रत्नांना जन्म दिव्यामुळे मला तु श्रेष्ठ वाटतेस। मोठी भाग्यशक्ती आहेस तू। तुझे बोल प्रला आशीर्वादच वाटताहेत।

पानवीत वसून अशा रीतीने संभ्राणान मग असनास सर्व जण अयोध्येला पोचले. ययानीन आपल्या परिवारासह रामाच्या आतिथ्याचा स्वीकार केला. सीता यशोधरेशी मोठ्या उत्साहाने गप्पा गोष्टी करीत होती तिच्या मुलांबरोबर खेळत-नाचत ही आपले सत रंजन करीत होती ब्रौन्ही मुले 'आई! आई!' म्हणत तिच्या भोवती घुटमळत, तेव्हा तिला फार आनंद तेई ती ही त्यांच्या बरोबर उन्हाझुने नाचे, वागडे त्यांचा सहवास तिला फार

वावडतो आहे असे दिसत होते

काही दिवसांनी राणी परवासी घेऊन ययाति नि यशोधरा मुखामह आपल्या राज्यात परतले अयोध्येत राम व सीता यांच्या सहवासाला काढलेला काही काळ माय अविस्मरणीय बनून राहिला

पोर्णिमेच्या रात्री राम सीनेसह अंतःपुरातील उद्यानात हिंडत होता त्याच वेळी चन्द्रोदय होत होता चन्द्राकडे बोट दाखवीत राम सीतेला म्हणाला - 'तिकडे बघ! आकाशत आकर्षक असे काही तुला दिसत आहे का?'

मावळपणे सीता म्हणाली "पूर्व दिशा भावाच्या परीमन्वासातेच्या घरी रामचंद्राचा उदय होत आहे।'

राम म्हणाला "नाही पूर्व दिशा भविष्यवाणी करीत आहे की सीतेच्या घरी ही लवकरच असा चन्द्रोदय होणार आहे आणि मग तू आनंद गगनात मावणार नाही "

"ती असं पण सांगत आहे ना की नोचन्द्र रामचंद्रासारखा असेल?" सीतेन प्रश्न केला

मंदस्मित करीत रामान उत्तर दिले 'तो चन्द्र जानकी सारखा असेल।"

बोवे ही आनंदाने हसत राहिले ते जेवे बसले होते तेथेच भागच्या बाजूला एका छोट्या सरोवरात बोट कमळाच्या कळपा उमलत होत्या हिमायला त्या फार सुंदर होत्या अगदी सहज त्यांच्याकडे

पहातच रहावे असे जाटे थोडा वेळ बोवे ही त्या कळपाकडे पहात राहिले नि नंतर अंतःपुराकडे निघाले

नंतर थोड्या वेळाने सीता बाहेर आली आणि उद्यानातील बागेकडे पहात राहिली पोर्णिमेच चांदण सर्वत्र पसरल होत सरोवरातील बोट कमळाच्या कळपा त्या प्रशान्त धानावणमत नक्षत्रासारख्या चमकत होत्या ती त्या दोन कळपांकडे अनिमेष पहातच राहिली अगदी थोड्या वेळाने किती तरी विचार झिज्या मनात आले

* * *

संध्यादन पर्वासावर हनुमान भाक्या जप तरत मग होता किती वर्षे गेली याचे ही त्याला भाव राहिले नाही एके दिवशी रामाचा एक प्रिय व्योवृद्ध सेवक भद्र अयोध्येतून तेथे आला आणि म्हणाला 'रामाने तुला नाबडलोब बोलवले आहे

थट मोठा चिंतित दिसत होता हनुमानाने त्याला विचारले काय झालं? अयोध्येत काही विशेष घटना घडली आहे काय? तु फारच चिन्नेत आहेस असे दिसते, राजधानीत अप घडलं तरी काय आहे? तुझ्याकडे पाहूनच मला खूप चिंता वाटू लागली आहे काय घडलय?"

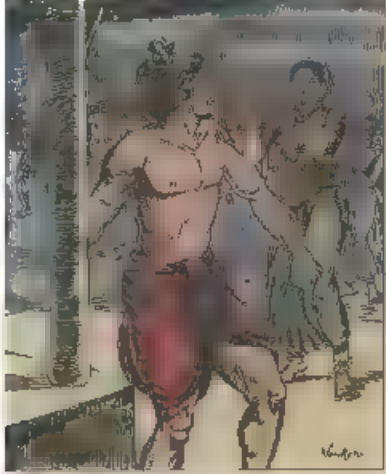
एक दीर्घ निश्वास सोडीत भद्र म्हणाला 'सखे, मगळं काही संपलं! मांगू तरी काय काय तुला? ज्याची आणण कल्पना ही कळू शकणार नाही अशा अश्रित मोठी

घडल्या आहेत "

"काय म्हणतोस? जरा स्पष्ट करून सांग ना?" हनुमानाने पुच्छा केली.

भद्र म्हणाला-"एक, तुला थोडक्यात सांगतो एके दिवशी ऋषीसह आत्मशांता एक गट रामप्राप्ती आला आत्मरा रामाला म्हणाले-"शंबूक नावाच्या एका रुद्राने वेदांचं अध्ययन केलं त्याने तपश्चर्या पण केली यामुळे छमाचा काय झाला त्याच्याकडील एक एक आत्मकाळा बसतच मृत्यु आला. त्यांनी रामाला आज्ञा दिली-"ज्ञानवतीच शंबूकाचा वध कर. अन्यथा होत बसलेले अनर्थ नसेच जाडत राहतील. त्यांना वेळेवर उपाय बोजलेला बरा असला ही विचार न करता

अगोवर हांबूकाचे परिस्थिती कर."

सर्वांचे सुख-वर्धन करणं हा तर रामाचा आदर्श म्हणून बाह्यमार्गाच्या आज्ञेनुसार भाभूचं जीवन जगणाऱ्या शब्दकाचा रामाने वध केल्या शब्दकाची पत्नी कपिला खूप गमवून म्हणाली - 'राबा, तू ही जी दारूण हत्या केलीत त्यामुळे तुझ्याकडे काही भयकर अर्थ होणार.' रामाला मायघान करित कपिलाने प्राण सोडले.

या घटनेनंतर थोड्या दिवसांनी पुढेदा असे ज्ञानं राम गुप्त वेषात माझ्यासह अयोध्येत धोब्याच्या वस्तीत हिंडत होता तिथे एक जोडपं आपापसात भांडत होत.

धोब्याची बायको बाहेर कुठे काही दिवस

गमून आली बाहेर रामाकून धोब्याने तिला खूप मारहाण केली आणि तिला घात येऊ दिले नाही आपली रक्तवक्राळ पाठ दाखवीत ओक्याबोसी रक्त वी म्हणाली "राजा गमाने मुद्दा सीतेला स्वीकार केला तू कोण मोठा लागून गलास?" दारू प्यायला धोबी लक्ष्मणाने कसोपण म्हणाला - "रामाला राजा होण्याचा अहंकार होना त्याला बाटल अनेक मला कोण प्रेम दिवाण्यात" सीता लवेल एका पर पुरुषाबरोबर जन्मक वर्ज्य राहिली अशा पत्नीसह राम आनंदाने रहात आहे तुझा स्वीकार करायला मी काही त्याच्यासारखा निर्लज्ज नाही तुला या घरात धडन पुढे प्रवेश बंद

याचा परिणाम अग ज्ञाना की सीतेला जंगलात सोडून देण्याची आज्ञा रामाने लक्ष्मणाला दिली सीता या वेली गभवती होती मूर्खीच्या आश्रमाने जाऊन मृनिपत्नीचे दर्शन घेऊन तिथे काही दिवस राहण्याची आपली इच्छा आदल्याच दिवशी सीतेने रामाला मागितली होती या निमित्ताने रामाने सीतेला वनात पाठविले आपल्या मोठ्या भावाच्या आज्ञेनुसार लक्ष्मण सीतेला दत्तान सोडून आला

सीतेचा त्याग केल्यावर रामाने झोप ते जन्म वर्ज्य केले रामाची स्थिती फांदी चिंताजनक आली प्रभु रामचंद्राची ही स्थिती बला प्रहवना राम लहान ज्ञाना वेढा मी त्याला कडेवर घेऊन हिंडवीत असे तो

बाबोबा

रामाच्या नमऱ्यानी मनघरणी करीत असे -याच्या बरोबर मी नाचत-बागहत असे राम जेव्हा खट्यामोने हट्ट करी तेव्हा मी त्याला आरशातील चन्द्र तेन असे आरधान मृत ना व चन्द्राला पाहून बोंबडे बोल तो बाल - लाम बदल! मग मी आपला चेहरा त्याच्याबरोबर नेऊन दिवाणी - आता कोण आहे " राम म्हणे - लामबदल तेव्हापासूनच नवी नावे झाली - रामचन्द्र रामभद्र राज रामावरील प्रेम वर्णनातीत हात त्या धोब्याचे तुकडे तुकडे करून टाकायची माझी इच्छा होती नाच म्हणाले - "रामचीच त्याला मारून टाकायची इच्छा होती पण तो कणाच्या तावडीत मापडला नाही कुठे पळून गेला कोण जाणे! त्याची बायको ही कुठे दिमत नाही "

लक्ष्मणाने सीतेला वनात सोडल्यावर तिला फार दुःख झाले डोंगरावरून नदीच्या प्रवदन उडी टाकायला ती निघाली कि इतक्यात महर्षि वाल्मीकींनी जाऊन तिजो वाचावले त्यांनी तिना आपल्या आश्रमाने वले सीतेने दोन जुळ्या मुलांना जन्म दिले वाल्मीकींनी त्याची नावे ठेवली कशे दि लव त्यांना अनेक विद्या शिक्षकांच्या आपण रचलेली रामकथा तीर्थांच्या रूपाने गणयाचे शिक्षण ही त्यांनी या दावाना दिले सीतने मुलांना धनुर्विद्या शिकवावी

एवढे दिवशी कुश आणि नंद रामायणाच्या

बाबोबा

रामाचे दर्शन घेण्यासाठी आणि आपल्यात आईचे नाव असलेली सीता पाहण्यासाठी माठ्या उत्सफाने रामकथेचे गायन करीत अयोध्या नगरीत पोचले

रामाला सीतेचे विस्मरण वहावे अशी वशिष्ठा सारख्या ज्ञानी व तपस्वी ऋषींची ही इच्छा होती म्हणून त्यांनी रामाला आदेश दिला की रघुवंशातील राजे लोक-कल्याणामागी ज्योपमाणे अवनेध यज्ञ करीत आले तमा रामाने ही यज्ञ करावा सीतेची सोन्याची मूर्ति जवळ ठेवून रामाने यज्ञ आरंभ केले त्याच दिवशी आपल्याला मृनि बालके म्हणविणाऱ्या कुश व लव यांनी संगीत प्रवेश केला त्यांना अयोध्येच्या मार्गावर रामायणाचे गायन

मृत केने त्यांना पाहून बळमणाना आश्चर्य वाटले. ते काण असावेत याबाबत त्याने काही तर्क केला. पण त्यांना राजमहाभात घेऊन गेला.

राजशाळातील कुशा व लव यांनी सीतेच्या अग्नि-पर्वेशाची घटना गाऊन दाखवली. त्यांच्या गायनातून ती मर्त्य घटना सर्वांच्या झोळ्यापुढे साक्षात् उभी राहिली. तेथे उपस्थित असलेल्या विजया, कौसल्या व सुमित्रा यांनासाठी आलेले ऋषि व मर्त्य प्रमुख नागरिकांच्या डोळ्यातून अश्रू वाहू लागले. त्यांनी सर्वांनी सीतेच्या मूर्तीला तमस्कार केला. रामाला वाटले की हे मुनि-बालक आहेत. त्याने त्यांना मोठ्या प्रेमाने जमळ अन्नदान घेतले व त्यांचे धुबन

घेतले. त्यांना मृत्युवान वसिसे ठेऊन रक्षाना केले.

यज्ञातील प्राग्भिक विधि संपले. रघुवंशाने चिन्ह सूर्य अंकित असलेला ध्वज घोड्यावर सजवून त्याला मृत्युपर्ण सोडण्यात आले. तो घोडा दीडत घंट वाऱ्याचीच्या आश्रमापारी आला. मोठ्याच्या होक्यावर जी पट्टी बांधलेली होती त्यावरून कुशा व लवांच्या नज्जात आले की हा घोडा रामाचा आहे, त्यांनी घोड्याला बांधून ठेवले.

शत्रुघ्न भरत, लक्ष्मण वगैरे घोड्याला सोडल्यानंतर गेले. कुशा व लव यांच्याशी युद्ध करता करता मर्त्यजण बेशुद्ध झाले. राम प्रत्यक्ष येऊन त्यांच्याशी युद्ध करू लागला.

आमची बाई सीता पवित्र आहे असे म्हणत कुशा लव रामावर बाण सोडू लागले. त्या बाणांनी राम ही बेशुद्ध झाला. सीता आनी व तिने रामाच्या पायांना स्पर्श केला. तेव्हा राम शुद्धीवर आला.

वाऱ्याचीने रामाला अनुरोध केला की सीता पवित्र आहे. त्याने सीतेला आपल्या बरोबर अयोध्येला घेऊन जावे.

तेव्हा राम म्हणाला— सीतेने आपल्या पावित्र्याची शपथ घेतली व नागरिकांनी संमति मिळवली तर फार बरे होईल.”

सीता अयोध्येला आली आणि आपल्या दोन्ही मुलांना रामाच्या हाती स्तंभिते नंतर

चावोला

ती भूदेवीला म्हणाली—'हे माते, माते पावित्र्य अबाधित असेल तर माझा स्वीकार कर ' तिने असे म्हणताच चारी दिशाना दाट अंधकार पसरला वीज कडाडली भेधाचा गडगडाट झाला अयोध्येचे सर्व सामरिक घरातून बाहेर पडले नि घावन तेंबे झाले जिथे सीता उभी होती, तेथे जमीन दुर्भंगली रत्नजडित सिंहासनावर बसलेली भूदेवी प्रगट झाली नागकन्या ते निहासन ओढीत होत्या आई आपल्या मुलांना उचलते, त्याप्रमाणे भूदेवीने सीतेला आपल्या हातांनी उचलले अयोध्या नगरी हलली पण कुठल्या ही घराचे एक कोन खाली पडले नाही भूदेवी सीतेला घेऊन पाताळात निघून गेली जमीन पुन्हा साधली गेली हे सर्व क्षणाघात झाले आणि सर्वांनी आपल्या शेक्यानी पाहिले

रामाने रागावून भूमि कापण्यासाठी आपले प्रनुष्य मावरले तेंव्हा आकाशवाणी झाली 'राधा, ध्रुवशासीन सर्व राजांनी धर्मीय सुशामन केले आहे तूच

आपण घेवून सीतेला अपन्या माहेरी पाठविलेस आता हा राग कशाला?' रामाने आता मुक्कटमाने आपले प्रनुष्य खाली ठेवले

रामाने कुरा व लव घाता बुदगज बनवून सिंहासनावर बसवले आता रामाला आपण जे काही केले त्याबाबत अत्यंत विषाद झाला.

तिकडे अश्वमेध यज्ञ चालू आहे यज्ञाचा धोडा उत्तरेकडून पूर्वेकडे चालला आहे सप्तर्षि, भरत, राजाघ्न वगैरे आपल्या सैन्यासह धोड्या बरोबर जात आहेत "अज्ञा रीतीने यज्ञानेपूर्णबुलनिवेदन केले

हनुमान एकादा मर्तीसंग्रह्या स्थिर होऊन अश्व माठीत होता अश्व पुसत तो भडाला म्हणाला—'हा चालला मी रायाकडे तू ही भाड्या बरोबर चल ' हनुमानाने गद्या हास्यावर टाकली आणि आकाशमार्गाने उडत तो अयोध्येला पोचला

अक्षय धन

विजयपुरमध्ये रामदास नावाचा एक माणूस मजुरी करून कुटुंबाचा बुदरनिर्वाह चालवत असे पण त्याला फारच कमी मजुरी मिळे. त्यामुळे कधीकधी तर घरातील संचोपाच कुपास पडे

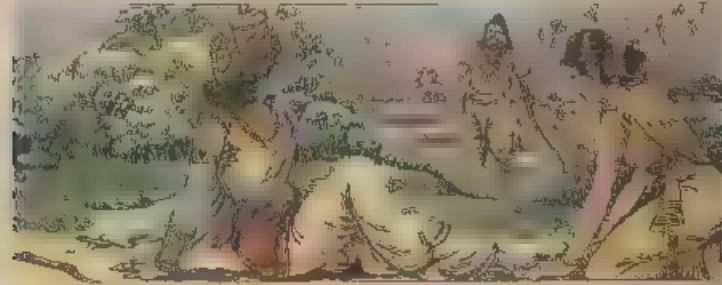
रामदासच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव होते शिवदास लहानपणापासूनच तो आईबापांचे कष्ट पहात आला होता त्याची तीव्र इच्छा होती की आपण अने धन कमतावे की जे कधीच कमी होणार नाही, अक्षय धन असेल ते ' त्याच्या मदतीने आपण सर्वजणांनी सुखाने रहावे

एकदा अचानक शिवदासची आई आजारी पडली आणि भरून गेली लोक म्हणत की तिला बरोबर औषधीपत्रार झाला प्रसता तर ती उगु शाकली असती घुरशा गुपचारा अभावीच तिचा मृत्यू ओढवत रागीबीमुळेच आपण आईला वाचवू शाकलो

नाही' ही गोष्ट शिवदासच्या मनाला लागून राहिली या घटनेमुळे त्याची अक्षय धन मिळवण्याची इच्छा आणिच तीव्र झाली

घाल्तर दोन वर्षांनी पिता रामदासही मारून गेला या मुत्युमुळे शिवदास धावतून गेला त्याच्या दु खाला सीमाच राहिली नाही त्याचे भविष्य गुजाढ दिसू लागले अशा परिस्थितीत गणवसा प्रमुख भूषण त्याला बोलावून पैडून म्हणाला "शिव तुझ्या आयुष्यात तुला काही त्रास होऊ नये म्हणून तुझ्या बापांना कोणता काढू न देता थोड्या थोड्या करून श्रमर अडापर्या शिक्कक टाकून भाड्या जवळ देऊन मेवल्या आहेत तं घन मी आता तुला देऊन टाकतो पण आगांवर हे सांग की या पैशांनी न काय करशील?"

हे ऐकून शिवदास विषात जीव झाला. त्याने आपण फार दिवस पहात असलेल्या

म्हणजेच हल भूषणला संयुक्त टाकले

यावर भूषण हसत म्हणाला, 'प्रथम न संपणाऱ्या घवाची तुम्ही योग्य आदल्याला टांगून देव! या शंभर अशफर्मा हजार करशील तेव्हा मला येवून भेट "

त्या शंभर अशफर्मांतून शिवदासने कोंबड्यांचा व्यापार सुरू केला काही दिवसात त्यांनी अडीसुद्धा दिल्ली सुरुवातीला या व्यापारात फायदा साळा पण तंतर कमल्याश्या रोगाने कोंबड्या मरून गेल्या, इतकी संहतत केल्यानंतरही तो शंभर अशफर्मांच्या फक्त दोनशे अशफर्मां करण्यात सफल आला

या दोनशे अशफर्मांच्या शिवदासने वहा बकऱ्या खरीदल्या त्यातल्या दोन कोल्ह्याने खावून टाकल्या, चार चोरांनी पळवल्या, अन्

एकीचा पाय मोडला! या व्यत्यारात काही राहिले नाही हे ओळखून त्याने बाकीच्या बकऱ्या पन्नास अशफर्मांना विकून राकल्या यापैशातून त्याने फलांच्या विक्रीचा व्यवसाय सुरू केला पण जितकी फळे तो आणी त्यातली काही विकली जात नमन तर काही कोमेजून जात एका आठवड्यातच त्याचे पंचवीस अशफर्मांचे नुकसान झाले.

तरीही शिवदास हार मानायला तयार नव्हता ज्या पंचवीस अशफर्मां वाचल्या त्यातून त्याने मिरचीच्या झऱ्याचा धंदा सुरू केला. एक दिवस मजी विकायला जात असताना उवानक मोठा पावूस आला आणि मारी भजी भिजून गेली ती भजी त्याने नुकसानीत विकली आणि त्याच्याजवळ फक्त पाच अशफर्मां राहिल्या

व्यापार करून कधी न संपणारी इस्टेट जमबायचा त्याचा विचार होता, पण प्रत्यक्षात तर त्याने कुपटेंच घडले! जे त्याचे स्वतःचे पैसे होते तितकेंसुद्धा वाचने नाहीत! रांठया दुःखी अन् करणारे शिवदास घरी जायला निघाला रस्त्यात त्याला एक चार वर्षांचा मुलगा रडत जात असलेला दिसला त्याला विचारल्यावर समजले की तो एका गावप्रमुखाचा मुलगा आहे सर्वजणांकरिता गेल असताना मुलगा गर्दीत हरवला होता

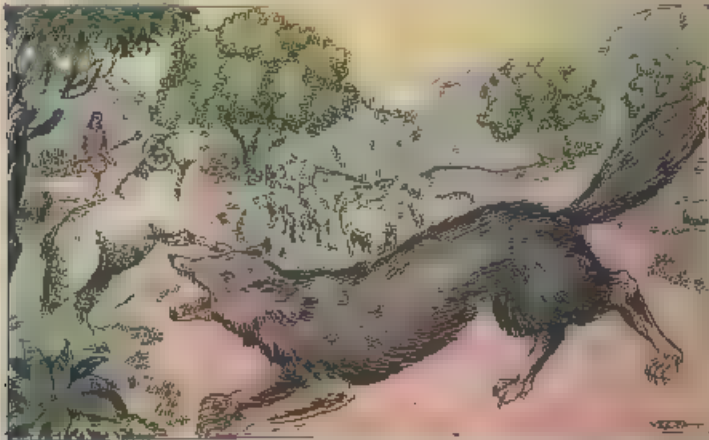
शिवदासने त्याला मिठाई खायला घेतली आणि त्याला तो त्याच्या गावी घेवून गेला त्या व्यापार त्याची एक अशफर्मां स्वर्थ झाली मलाच्या आईवडिलांनी शिवदासचे आभार मानले आणि ते म्हणाले 'अम्ही एके काळचे गावप्रमुख असलो तरी मध्या

आमची परिस्थिती खालावलेली आहे मुलाला तू आणून पोचवलेस त्याची परतफेड म्हणूनही कामही सुद्धा काही देवू शकत नाही "

त्यांची हकिकत आणून शिवदासला दुःख झाले तो म्हणाला "मी कसल्या परतफेडीच्या आशेने मुलाला द्यावर घेवून नाही आलो 'कन् तो आपल्या गावी परतला

मेताभर एका पायघाटेच्या कडेला शिवदासला एक छोटीशी पोटनी पडलेली दिसली अचडून पाहिली तेव्हा त्यात शंभर अशफर्मां मिळाल्या अराच वेळ तिथेच अशा राहून त्याने पोस्लीचा मालक बांधन येईल म्हणून वाट पाहिली पण कोणीच आने नाही

मग शिवदास तेवून निघाला, थोडे पुढे येत्यावर एका ठिकाणी सोकांची गर्दी

जमलेली त्याला दिसली. गर्दीच्या मध्यावर एक बाई रडत वमलेली होती. चौकशी केल्यावर कळले की, त्या बाईच्या नवऱ्याला साप चावलाय. त्यावर अुपाय करण्यासाठी वैद्य शांभर अशाफ्याची भागणी करत आहे; पण इतके धन जवळ नसल्याने ती बाई रडत आहे.

शिवदासने ताबडतोब ती पोटली बाईच्या स्वाधीन करत म्हटले, "बाई, रडू नका तुम्ही. ही पोटली घ्या त्यात शांभर अशाफ्या आहेत. ताबडतोब निघा आणि आपल्या नवऱ्याला औषधोपचार करून घ्या." पोटली बाईला देऊन शिवदास गर्दीतून बाहेर पडला.

पुढे दाटशा जंगलातून घराकडे जात

असताना वाटेत चिंतामणी नावाच्या प्रवाशाशी त्याची गाठ पडली आणि दोघे बोलत बोलत पुढे जाऊ लागले-इतक्यात चार चोरांनी त्यांची वाट अडवली.

चिंतामणीजवळ थोडेसे सोने होते. चोरांनी शिवदासचे कपडे चाचपले, तेंव्हा त्यांना काहीच मिळाले नाही. पण ते जेव्हा चिंतामणीकडे वळले तेव्हा चिंतामणीने ते सोने शिताफीने शिवदासच्या पैलीत टाकून दिले. त्यामुळे चोरांना चिंतामणीजवळही काही मिळाले नाही. चोरांना शिव्या देत चोर आपल्या वाटेने निघून गेले.

चोर गेल्याबरोबर चिंतामणीने शिवदासच्या पैलीतले सोने बाहेर काढले अन् म्हटले, "शिवदास, तुझ्यामुळेच मी आज आपलं सोनं चाचवू शकलो." शिवदास नाकारत असतानाही त्याला काही सोने जशीस देऊन चिंतामणी निघून गेला.

आपली थोडे पुढे गेल्यावर शिवदासला असे दृश्य दिसले की, एक माणूस झाडाच्या फांदीला दोराचा फास लावून आत्महत्या करण्याच्या प्रयत्नात आहे. त्याला पाहिल्यावर शिवदासला बाईट वाटलेच, पण त्याचा रागही आला.

त्या माणसाजवळ जाऊन शिवदास म्हणाला, "अरे, हे काय करतोयस तू? र्ही र्ही! आपल्या घरातच हे काम केलं असतंस तर बरं झालं असतं ना! इतक्या दूर येऊन हे करायची गरज नव्हती."

त्या माणसाचे नाव होते दामोदर, त्याने

आपल्या मूलीचे वग्न ठरवून नवरदेवाला हुंडा द्यायचे वचन दिले होते. ऐन भूहर्त-वेळी तो हुंडा देऊ शकत नाहीसे पाहून लोकांनी त्याला खूप शिव्या दिल्या. सर्वांसमक्ष त्याची चाचपकी झाली. या अपमानाने खिजित होऊन तो आत्महत्या करायला निघाला होता.

"तू जर हुंडा देऊ शकस नव्हतास, तर तयं कवून का केल्स? यात तुम्ही खिछीनलाच विसून येते. बरं आता हे सोनं ये अन् आपल्या मुनीचं लग्न बुरकून टाक." असे म्हणत शिवदासने ते सोने त्याच्या हातावर ठेवले.

कृतजतेने दामोदरचे डोळे भरून आले. "दिसायला तू खूप नवान दिसतोस, पण माझ्यासारख्या अनोळखी माणसाला तू मदत केलीयस. मी तुला असा आशिर्वाद देतो की, देव तुला इतकी संपत्ति देईल की जी कधीच संपणार नाही. चल, माझ्याबरोबर येऊन माझ्या मुनीला आशिर्वाद दे. 'नाही' म्हणू नकोस."

शिवदास दामोदरबरोबर गेला. लग्नाच्या वेळी एक माणूस त्याच्या जवळ येऊन म्हणाला, "तू रामदासचा मुलगा ना? माझ नाव नागेश्वर. चार वर्षांपूर्वी जंगलात चोरांनी मला खूप मारपीट केली. मी खूप जखमी झालो. पण तुझ्या वडलांनी मला मुत्युच्या तोंडातून ओढून काढून आपल्या घरी पोचवले. माझे धाण वाचले. आता कसे आहेत ते?"

शिवदासने त्याला रामदासच्या मृत्युची

खबर दिली. तेंव्हा नागेश्वर फार दुःखी झाला. शिवदासला आपल्या घरी घेऊन जाऊन त्याने त्याला नवी वस्त्रे देत म्हटले, "त्यावेळी तुझ्या पित्याला काही मदत करण्यासारखी माझीही परिस्थिती नव्हती. आता माझ्याकडून ही छोटीशी भेट स्वीकार कर. अन्हेर नको करू तिचा." असे म्हणत नागेश्वरने शिवदासला एक हजार अशाफ्या वित्ता.

ते घन घेऊन शिवदास आपल्या गावी पोचला. लग्नेच गावप्रमुख भूषण याना भेटायला जाऊन त्याला त्या हजार अशाफ्या दाखवत तो म्हणाला, "शांभरच्या हजार अशाफ्यां जनवून जाणल्यात मी! आता तरी तुम्ही मानलं नं, की कधी न संपणारी संपत्ती-ब्रह्म घन-मी मिळवू शकतो?"

डोके हलवत भूषण म्हणाला. "पण ही संपत्ती तु कशी मिळवलीस, हे कडे सांगितलंस मला?"

जे, जसं घडलं, तें सारं शिवदासने भूषणला सविस्तर सांगितले. सर्व काही ऐकल्यावर भूषण हसत त्याला म्हणाला, "अरे शिव, इतक्या अनुभवानंतरही तुझ्या मळात नाही आणं, की कधी न कमी होणारी अक्षय संपत्ती म्हणजे काय असते अन् ती कशी मिळवता येते हे? हे तर मोठेच आश्चर्य म्हणायचं! जिद्दीनं का होईना, स्वतःच्या शक्तीच्या जोरावर तू हरत-व्हेचं व्यापार करून पाहिलेस. पण त्यात तू असफल झालास. मोठं नुकसान झालं तुझं. आता तुझ्याजवळ ज्या एक हजार अशफर्या मिळाल्या आहेत, खरं सांग वरं या कमाईत तुझं व्यापार-कीर्तल्य आहे की स्वतःची काही शक्ती आहे? विचार कर म्हणजे खरी गोष्ट तुझ्या लक्षात येईल."

भूषणच्या बोसण्याने शिवदासला भासले की, 'आपण नुसनेच जे हवेत तरंगत होतो,

ते आता जांमनीवर झुतरलोत.' तो ताबडतोब भूषणच्या पाया पडला अन् म्हणाला, "काका, तुम्ही मला जाणं केलंत."

शिवदासला आशियाद देत भूषण म्हणाला, "शिवा, एक गोष्ट लक्षात ठेव. जाणात कधी न संपणार अक्षय धन कोणीही मिळवू शकत नाही. पोंटापुरतं मिळवण्याचा दावाही कोणी करू शकत नाही. कारण २० दोन्हीच्या सीमा असण्यात आहेत."

त्या हजार अशफर्या शिवदासने भूषणसमोर ठेवत विचारले, "आता तुम्हीच सांगा, आता मी काय करावं?"

"वाटलं तर तू माझ्या शेतात काम कर, मला मदत कर. चांगला पगार देईन मी तुझं लग्नही लावून देईन. घनाच्या बाबतीत एक गोष्ट पक्की समज, अनावश्यक खर्च न करणं हीच कधी न संपणारी संपत्ती, 'अक्षय धन' आहे."

यानंतर शिवदास सर्व कामात भूषणला मदत करत राहिला. त्याने विवाह केला आणि सुखात राहू लागला.

चान्दोबाच्या बातम्या

छोटे करण

मुस्लीम घरांच्या पवित्र ग्रंथाची अत्यंत महान आव्हाराची प्रत स्वीडनच्या लॅण्डस्क्रोना नावाच्या राज्यात आढळली आहे. त्याची वयाची केवळ २.७० सेंटीमीटर वरवी आहे. हे भूषण अरबी भाषेन लिहिलेले आहे. ही प्रत ज्याच्याजवळ आहे, त्याला ती त्याच्या गित्याकडून मिळाली असून ती त्याने १९६०-१९६३ च्या दरम्यान एका लिखाणात खरीदली होती. आतापर्यंत अने मावले बात अने की करणाची अर्थात महान प्रत चीनमध्ये आहे. स्वीडन सरकार या ग्रंथाला नवकरून 'विटीज बुक' मध्ये स्थान दिलेलं.

बर्फाची आगगाडी

बाराव्या प्रवासात बर्फाच्या आणि जगातील सर्वात जास्त वेगाने जाणाऱ्या आगगाडीचे नाव आहे-बर्फाची आगगाडी. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की ती बर्फावरून चालते, ती अत्यंत आकर्षक व गतिशील अशी गाडी बर्मातील राइंगतून जावते. हिचा वेग आहे तांबी २५० मैल. जमईक नावाची एक वित्तसंगरी रेल्वेवरील लज्जतल अशा पंचवीस गाड्या बर्फ करणार आहे. या गाड्या दुसरे व सर्वात बमोरकेल्ले कही बाजारतून १९६४ मध्ये शब्द लागतील.

मिडिओ वर भूत अवतरले

आतापर्यंत मृताची मिडिओवर येतली येवी आहेत. परंतु बहुधा आता प्रथमच मृतांचा हानचाली मिडिओवर फिरत येण्या संस्था आहेत. मिडिओ देशाच्या संतदेच्या गटियवरील मृता तैमिंकांनी जगे काहीभूतक आहेत केले आहे की त्यांनी भूताला अत फिरतास पाहिले आहे. त्यांनी शब्दतोब त्यांचे मिडिओ फिरण करवले. यानंतर ती देशाचे प्रधानमंत्री आणि विरोधी पक्षाचा नेता यांना दखवली गेली व त्यांनी की टी. टी. वर पाहण्याला परवानगी दिली. एका मुळावी छाया कोणीत द्यावे-मिडिओ फिरत आलेवी दाखवण्यात आली आहे. या भूताने फिरता पांरंपरिक पोषाख धारण केलेला आहे आणि बल्कने मेघनेनी आहेत.

'देवी'चा मृत्यु

काही वर्षांपूर्वी पर्वत नवजात बालकांना 'देवी' की तस घोषणे लपलीचं वसे. या स्पर्धितय रोमांमले नासो मोकांचा मृत्यु कोळमेल आहे. आणि त्यातील पन्नास टक्के वडील द्रोमेषा कमी करचे होते. जेव्हा 'देवी' की लन शोषणी गेली तेव्हा या रोषात समूह चायनाट करणाचे जोरदार प्रदर्शन केले गेले. रेल्या काही वर्षात या रोषाची एकही लक्षण जागेनी सूचनात नाही. या रोषाचे जे बंनु नेमात यंशोधनावाळी प्रयोगशाळेत मुरीयत केवलेले आहेत, २१ विसेंभरमा त्यांचाही विश्वास केळ गेला. आणि विरव स्वास्थ्य संघटनेने या घातक रोमापासून जवतेवी कायमची मुक्तता केवी.

गंगास्नानाचे फळ

एका गावात एक मोठाशाबंदा संसारी ब्राह्मण रहात असे. त्याच्या हातून काही पाप घडल्यामुळे तो ज्वाला त्याला या पापानाशार्थ प्रायश्चित्त विचारू लागला. त्या गावात प्रायश्चित्त-विद्या जाणणारा पंडित कोणी नव्हता. जे कोणी अर्ध-पंडित होते, ते म्हणत—“बाबा रे, उगाच काही तरी सत्ता तुला देणे योग्य नव्हे. प्रायश्चित्त सांगण्यासाठी खरोखरीच कोणी तरी अधिकारी विद्वान् मिळाला पाहिजे. अन्यथा हाजीच होण्याची शक्यता अधिक.

योगयोगाने एकदा रामशास्त्री नावाचे एक महापंडित त्या गावी आले. ही वार्ता कानी पडताच ब्राह्मणाला अत्यंतद झाला. तो रामशास्त्र्याकडे गेला नि आपली सर्व कहाणी त्यांना सांगितली. सर्व ऐकून शास्त्रींनी सत्ता दिला “तुजिबन्त असेपर्यंत गंगाकिनारी राहून रोज गंगास्नान करत जा

आणि देवाचे ध्यान कर. बस, हेच तुजं प्रायश्चित्त.”

ब्राह्मणाने आपली सारी संपत्ती मुलाच्या हवाली केली आणि तो गंगेच्या शोधार्थ निघाला. जाता जाता त्याला एक मोठा प्रवाह आढळला. तीच गंगा समजून तिथे मुककाम ठोकून तो रोज नदीत जायोजळ करू लागला. बाकीच्या वेळेस तो देवाची आराधना करी. असेच पाच महिने गेल्यावर एके दिवशी तेथून एक शिवभक्त रस्त्याने जात होता. त्याने ब्राह्मणाला विचारले, “मुला, तू इथे काय करत आहेस?”

ब्राह्मण म्हणाला, “स्वामीजी, अज्ञानामुळे माझ्या हातून एक मोठं पाप घडलं, त्यातून निवृत्त होण्यासाठी मी या गंगेत स्नान करून देवाचं ध्यान करत प्रायश्चित्त घेत आहे.”

“अरे, ही गंगा नाही का?” ब्राह्मणाच्या

या प्रश्नावर जोरात हसून शिवभक्त म्हणाला, “अरे वेड्या, गंगा आणि हा जलप्रवाह यांच्यात आकाशपाताळाचा फरक आहे. गंग्याच्या वाळाला तू पैरु पर्वत समजत आहेस, तुज्यासारखा अज्ञानी आणि मूर्ख माणूस जगात असेल असं वाटतं तव्हतं मला. तू ज्वा गंगेवद्दल बोलत आहेस, ती इथून शंभर कोसपेक्षाही जास्त दूर आहे!”

“स्वामीजी, आपण मोठाच उपकार केण्णात माझ्यावर, फार पुण्यवान आहात आपण.” असे म्हणून आपने वाठबिस्तर आवळून ब्राह्मण पुढे चालू लागला. जालता चालता त्यांना एक नहानशी नदी दिसली. पहिल्या प्रवाहापेक्षा ही मोठी दिसली म्हणून त्याला वाटने, हीच गंगा असावी. फार आनंदित होऊन तो जाला या नदीत स्नान

करून ध्यान वगैरे करू लागला. तेथेही अशीच पाच वर्ष गेल्यावर त्याला एक कपासिक भेटला. सारी हसिकत कळल्यावर कपासिक त्याला म्हणाला, “किती मोठा रे तू! या नदीला तर काहीच महत्त्व नाही. इतके दिवस खरंच गंगाकाठी घालवले असतेस, तर कंयबा पुण्यसंचय झाला अवता तुझा!”

दबकून ब्राह्मणाने त्याला विचारले, “म्हणजे? ही तुझा गंगा नव्हे?”

“ही? बन् गंगा? कोल्हा कधी मिळ बन् शकलो काय? हिच्यात बन् गंगेत कसहीच साम्य नाही.” कपासिकाने माहिती पुरवली.

“वर झालं स्वामी, आपण इथे आलात. मला हे सांगून आपण मोठंच पुण्य कमावलंत.” असे विनयाने बोलून पुन्हा

आपले मामान आवरून ब्राह्मण तेथून निघाला.

चालताचालता थोड्या दिवसांनी तो नर्मदाकिनारी पोचला. तो मोठा प्रवाह पाहून 'आता मात्र नक्की ही गंगाच!' असे समजून स्नान, ध्यान करत तो पाच वर्ष तिथे राहिला. एके दिवशी एक यात्रेकरू ब्राह्मण येऊन नदीत फुलं टाकून म्हणाला, "अथ नर्मदामाई!" अनु नर्मदेबहलचे काही श्लोक तो म्हणू लागला.

ब्राह्मणाने त्याला विचारले, "महाराज, या नदीचं नाव काय?"

"ही अतिप्रवित्र नर्मदा नदी. ही नर्मदा हे तुला खरोखरीच माहीत नाही?" यात्रेकरून विचारले.

लांब सुसासा सोडत ब्राह्मण म्हणाला, "फार अपकार झाले महाराज माझ्यावर." आणि पुन्हा एकदा वाढविस्तर बांधून तो तेथून निघाला.

परंतु आतापर्यंत विचारून ब्राह्मणाची सारी शक्ती गंपुष्टात आली होती. धर सोडून

पंधरा वर्ष आली होती, वयही खूप झाले होते, तपस्या करता करता शरीर बालून गेले होते. आता पुढील यात्रा त्याला फार कठीण पडू लागली; दिवसा अन्त सहन होईनासे झाले. अशक्तपणामुळे पावले नीट पुढे पडत नाहीशी झाली. तरीही बचनघट्ट असल्यामुळे कसाबसा जठतबसत तो चालत राहिला. शेवटी अशी स्थिति आली की त्याला चालणेच अशक्य झाले. तरीही तो कसातरी सरपटत राहिला, प्रवास चालू असेपर्यंत हट्टाने शरीर चालवत राहिला. शेवटी एका टेकाडावरून त्याला गंगानदी दिवली, तिथ्याच पुण्यस्नान करणारी अस्थव्य साणसे दिसली. आनंदाने ब्राह्मणाचे वदप गदगदू लागले आणि तिथेच त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले!

यमदूत त्याला यमराजाकडे घेऊन गेले. यमाने चित्रगुप्तला त्याचा हिशोब विचारला. "याने आयुष्यात एकच पाप केले. पण पंधरा वर्ष गंगास्नान करत राहिल्याने त्याचं पाप धुवून गेलंय!" चित्रगुप्त उत्तरला.

बहुधा वस्तुधरा

पोपट

सुंदर अशा सालीच पक्ष्यांमधे पोपट हा प्रमुख आहे. त्याला बोलायलाही शकता येते. पोपटांच्या तीनशेपेक्षाही अधिक जाती आहेत. त्यातील उत्तर प्रकार नाचबोप होण्याच्या मार्गावर आहेत. 'भक्तास' नावाचा पोपट बहोताने उबरात सोडत असतो. तो नक्षत्रांविषयी अमेरिकेकडून आलेल्या स्पॅनिशी मधे कळताना 'विगमी' हे आवासाने उबरात सहान पोपट होत, सामान्य पोपट हा फिरवा असून त्याची चोच जाग असते. मेक्सिकोत वाढत्याच जात पोपट (जो पिपास आहे) हाच सर्वात सुंदर पोपट मानला जातो. मोठ्या पोपटाची लांबी जवळजवळ २५ सें. मी. आणि लहान पोपटाची १० सें. मी. असते. न्यूझीलंडमधील 'किना' नावाचे पोपटच फक्त मरत खातात. पोपटांची चोच बाकरी जमून त्याच्या पायांनी दोन बोटे पुढे वरून दोन गगरी उचलतात, अशाच पाच तेच पोपटांची वैशिष्ट्य होय.

काटेवाला मासा

स्वसंरक्षणासाठी विविन्नगुण प्रणी निर्माणले मार्ग वापरत त्याच ज्वलंत बुद्धीहर्षण म्हणजे काटेवाला मासा. 'दुसरा कोणी प्राणी आपल्याला खायला येत आहे, यत्ने पचतात येतात हा मासा पोदतार प्राणी पिकून घेतो आणि आपले शरीर त्वचे फुगवून चेष्टाशक्ती बनवते. त्यामुळे त्याच्या अंगावाचे काटे सरळ असे रहातात. ते पाहून त्याला सायला येणारा प्राणी थिथून पळून जातो.

गुलाबाची जपमाळा

गुलाबाचे फुल कोणाला आवडत नाही? जवाहरलाल नेहरूंना गुलाब फार आवडे आणि त्यांच्या कोटाच्या अटनहोलमध्ये नेहमी गुलाब अडकवलेला असे ही सोष्ट दाखवितात आहे. मुसलमान लोक बापली बापुजी 'परिश' घेऊन गुलाबाची रोपे घेऊन आले. ब्रह्मण्या शतकत परिगणाला 'गुलारबाबा देव' असे यानले जार्ड, तेथील गुलाबांच्या बागा 'गुलारबाबा' या अग्रप्रसिद्ध आहेत. असे म्हणतत की या बागा ओलांडायला थोड्याचरून जाऊनही सहा दिवस तालत असत. ई. स. १००० मध्येही

चीनमधे गुलाबांच्या बागा अस्तित्वात होत्या. गुलाबाच्या पाकळ्या चांगल्या कटून टाकल्या जातात, त्यात काळा रंग वाचून नंतर त्याच्या जपमाळा तयार केला जातो.